

Horáčková, Veronika

Analyse: Verklaring voor de relatief grote aandacht voor Timmermans

In: Horáčková, Veronika. *75 jaar Felix Timmermans in het Tsjechisch*. Eerste druk Brno: Masaryk University Press, 2024, pp. 83-117

ISBN 978-80-280-0681-5; ISBN 978-80-280-0682-2 (online ; pdf)

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/digilib.82371>

Access Date: 05. 07. 2025

Version: 20250701

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

6 ANALYSE: VERKLARING VOOR DE RELATIEF GROTE AANDACHT VOOR TIMMERMANS

6.1 Rol van instituties en individuele actoren

In dit deel besteed ik aandacht aan de rol van instituties en individuele actoren in de Tsjechische receptie van Timmermans. Zoals in het theoretische gedeelte van deze publicatie werd aangeduid, valt de rol van deze culturele bemiddelaars niet te onderschatten. Er kan worden geconstateerd dat de actoren in het Tsjechische literaire systeem in twee subsystemen invloed op de receptie van Timmermans uitoefenden. Het gaat ten eerste om prestigieuze uitgevers en gerenommeerde vertalers en ten tweede om populaire lectuur. In dit onderdeel ga ik nader in op deze twee subsystemen.

6.1.1 Substelsysteem van prestigieuze uitgeverijen en vertalers

Uit mijn onderzoek komt naar voren dat prestigieuze uitgevers en gerenommeerde vertalers in grote mate bij de Tsjechische receptie van Timmermans betrokken waren. Het gaat daarbij om actoren die een hoge status (of met de termen van Bourdieu: symbolisch kapitaal) hadden en tot het centrum van het literaire systeem behoorden. Dit feit heeft de relatief grote aandacht voor Timmermans mogelijk bevorderd. In dit onderdeel licht ik dit gedetailleerd toe.

Tot de gerenommeerde uitgeverijen behoorde onder andere *Družstevní práce* (Coöperatieve Arbeid) die *Pallieter* en *Pieter Brueghel* heeft gepubliceerd. *Družstevní práce* werd in 1922 door de uitgever Václav Poláček (1898–1969) opgericht.¹⁴⁸ Het

148 Informatie over *Družstevní práce* is ontleend aan: Vlčková 2006; Havel 1985; Bílková 1988; Halada 2007.

ging naar het heet om één van de belangrijkste Tsjechische uitgeverijen van de eerste helft van de twintigste eeuw. Verder was het de eerste uitgeverij in het land die op het principe van gezamenlijk eigendom was gebaseerd. De clubleden betaalden contributiegeld en konden meebepalen welke werken er werden uitgegeven, hoe ze eruit zouden zien en dergelijke. Daarvoor moesten ze elk jaar een minimumaantal boeken afnemen. De toename van de leden was enorm. Terwijl de uitgeverij in 1922 slechts 300 leden had, waren het er in 1948 maar liefst 100 000. Er wordt dan ook gesteld dat *Družstevní práce* dankzij dit distributiesysteem een sterke concurrentiepositie had. Daarom boekte het bedrijf succes ook in tijden van crisis.

In 1929 werd *Družstevní práce* met de uitgeverij van Břetislav M. Klika samengevoegd en begon zijn titels ook op een gebruikelijke manier op de markt te brengen. Dat wil zeggen dat de titels niet meer slechts door abonnees te verkrijgen waren, maar dat ze in de boekhandel terechtkwamen. Vanaf 1936 verkocht *Družstevní práce* naast boeken kleine kunstwerken en designartikelen, en dat in de winkel *Krásná jizba* (Schone kamer). Behalve dat bracht *Družstevní práce* het tijdschrift *Panorama* uit waarin actualiteiten over de gepubliceerde (of de te publiceren) titels stonden.

Hoewel de uitgeverij proclameerde politiek neutraal te zijn, viel ze in feite onder de sociaaldemocratische zuil. Vanaf 1933 oriënteerde ze zich steeds meer links wat op kritiek van een aantal leden stootte. Tijdens de Tweede Wereldoorlog verzette de uitgeverij zich (zij het niet in het openbaar) tegen het naziregime. De oorlog had haar hard getroffen wat onder andere door het invoeren van censuurmaatregelen werd veroorzaakt. Zo is de literaire kwaliteit van de uitgegeven titels tijdens het Protectoraat enigszins gedaald. Het ergst was het feit dat enkele redacteurs werden gearresteerd en vermoord. In 1949 werd *Družstevní práce* als gevolg van de communistische machtsovername met de uitgeverij *Mír* (De vrede) verbonden en in 1952 ontbonden.

Družstevní práce werkte samen met gerenommeerde schrijvers (onder andere Vladislav Vančura en Jaroslav Seifert die ook als leden van de redactieraad werkzaam waren) alsook beeldende kunstenaars (bijvoorbeeld Jan Zrzavý en Josef Čapek). Voor de visuele kant van de uitgeverij en haar publicaties zorgden vooral de kunstenaars Josef Sudek en Ladislav Sutnar. Bovendien bestond er een vaste samenwerking met vertalers uit verschillende talen. Wat het Nederlands betreft, kunnen Lída Faltová¹⁴⁹ en Rudolf Jordán Vonka worden genoemd.

De uitgeverij was gericht op goedkope, maar waardevolle boeken. Dit hield in dat er werken verschenen die kwalitatief op een tamelijk hoog niveau stonden. *Družstevní práce* besteedde veel aandacht aan de band en de stofomslag en huurde

149 Het is duidelijk dat Lída Faltová met *Družstevní práce* naar aanleiding van haar proefvertaling van *Een zwerver verliefd* van Arthur Schendel in contact kwam (Engelbrecht 2021a: 165).

erkende ontwerpers in. Het ging echter niet om bibliothele edities. De uitgegeven boeken telden dan ook grote oplagen. Er kan dus worden vastgesteld dat de uitgeverij met de termen van Bourdieu op ‘long run succes’ was georiënteerd, dat wil zeggen op economisch profijt en tegelijkertijd op symbolisch kapitaal.

Tijdens haar gehele bestaan heeft de uitgeverij meer dan 800 titels gepubliceerd, inclusief herdrukken. Ze was vooral op modern Tsjechisch en buitenlands kunstproza gericht. Tot haar portfolio behoorden (althans vanuit de huidige optiek) canonieke Tsjechische auteurs zoals Vladislav Vančura en Jiří Mahen. Wat vertalingen betreft, oriënteerde *Družstevní práce* zich niet alleen op grote literaturen, maar ook op kleinere taalgebieden. Naast Upton Sinclair en Heinrich Mann verschenen er daarom werken van Selma Lagerlöf, Ivo Vojnović en andere vertegenwoordigers van Scandinavische en Zuid-Slavische literatuur. Werken van buitenlandse auteurs werden meestal door de vertalers zelf aan de uitgeverij aangeboden.¹⁵⁰ Voor het toezicht op vertalingen die toen bij *Družstevní práce* verschenen, was Vladimír Procházka verantwoordelijk die zelf als vertaler werkzaam was en lid van de redactieraad was.

Er zijn werken van zestien ‘noordse’ schrijvers verschenen waartoe Nederlandse en Vlaamse auteurs werden gerekend (Bílková 1988: 40). Naast *Pallieter* en *Pieter Brueghel* werden bijvoorbeeld *De vlaschaard* van Stijn Streuvels, *Komedianten trokken voorbij* van Johan Fabricius en *Maria Speermalie* van Herman Teirlinck uitgebracht.¹⁵¹

Družstevní práce bracht een aantal edities uit. Tot de belangrijkste behoorden *Živé knihy A* en *Živé knihy B* (Levendige boeken). Het ging om de grootste edities van de uitgeverij waarop de lezers bovendien de grootste invloed uitoefenden¹⁵². De edities waren gericht op moderne binnenlandse en buitenlandse literatuur. Tot de buitenlandse auteurs wier boeken in deze edities werden gepubliceerd, behoorden befaamde schrijvers zoals André Gide, Sinclair Lewis, Lion Feuchtwanger en Romain Rolland. In *Živé knihy* zijn verder enkele Nederlandse titels verschenen, concreet romans van Multatuli, Madelon Székely-Lulofs en Johan Fabricius. Terwijl in de A-reeks boeken van middle brow literatuur verschenen, werden in de B-reeks boeken van hogere literaire kwaliteit uitgebracht. De Tsjechische uitgaven van *Pallieter* en *Pieter Brueghel* maakten als enige Nederlandstalige werken deel uit van de B-editie (Engelbrecht 2021a: 134–135).¹⁵³

150 Bílková (1988: 21) noemt in haar publicatie over de geschiedenis van *Družstevní práce* Lída Faltová op de eerste plaats.

151 Al deze werken heeft Lída Faltová vertaald.

152 Dit werkte op de volgende manier: In het tijdschrift *Panorama* werden telkens twee auteurs en hun werken gepresenteerd. De lezers mochten zelf beslissen welk van die werken mocht worden uitgegeven.

153 De uitgave van *Pallieter* uit 1927 is in deze editie als band 8 en de uitgave uit 1940 als band 180 verschenen. De uitgave van *Pieter Brueghel* uit 1934 was band 30, die uit 1940 band 179. De gedeeltelijke

Een andere tevens prestigieuze uitgeverij die bij de receptie van Timmermans betrokken was, is *Rudolf Škeřík/Symposion* waar drie romans van hem werden uitgegeven. Het gaat om *De harp van Sint Franciscus*, *Boerenpsalm* en *De familie Hernat*.

Rudolf Škeřík (1896–1968) die de gelijknamige uitgeverij heeft gesticht, was geboren in Bosnië, maar leefde vanaf zijn derde levensjaar in Tsjechië.¹⁵⁴ Hij studeerde geneeskunde en werkte vervolgens als tandarts in Praag. Al tijdens zijn studie toonde hij belangstelling voor literatuur en begon hij literaire werken uit te geven.

Škeřík werd als een gerespecteerde uitgever gezien die in veel opzichten vooruitstrevend was. Naast de literaire kwaliteit was voor hem ook de grafische verwerking van de publicaties van groot belang. Hij werkte dan ook samen met gerenommeerde drukkerijen, onder andere met *Kryl & Scotti*.¹⁵⁵ De uitgeverij fungeerde tussen 1921 en 1949 toen hij gedwongen gesloten werd.

Škeřík heeft een uniek distributiesysteem ontwikkeld dat daarop gebaseerd was dat hij de boeken aan vaste (in de regel hoogopgeleide) klanten aanbod. Een vergelijkbaar systeem hanteerde *Družstevní práce* met het verschil dat bij Škeřík meer nadruk op de bibliothele waarde van de publicaties lag en gericht was op de elite, terwijl *Družstevní práce* zich op de middenklasse oriënteerde.

De uitgeverij telde een aantal edities en was op de toenmalige moderne literatuur gericht. Wat Tsjechische literatuur betreft, verschenen er werken van gerenommeerde auteurs, onder andere Vítězslav Nezval en Jakub Deml. Tot de portfolio van buitenlandse schrijvers behoorden Irving Stone en Luigi Pirandello, om er maar een paar te noemen.

De uitgeverij van Škeřík heeft een aantal Nederlandse werken uitgegeven en er kan daarom worden gezegd dat hij aan de receptie van Timmermans en de gehele Nederlandse literatuur in Tsjechië een grote bijdrage heeft geleverd. Naast de drie bovengenoemde romans van Timmermans heeft hij *De wandelende Jood* van August Vermeylen, *Rembrandt* van Hendrik van Loon, *De goede moordenaar* van Antoon Coolen, *Het vijfde zegel* van Simon Vestdijk en *Jan Steen* van C.J. Kelk op de markt gebracht.¹⁵⁶

Alle werken van Timmermans die bij Škeřík werden gepubliceerd, maakten deel van de editie *Symposion* uit.¹⁵⁷ Het ging om de grootste reeks van de uitgeverij

uitgave *Dvě kapitoly* (Twee hoofdstukken) behoorde niet tot deze editie. De laatste herdruk van *Pieter Brueghel* uit 1971 eveneens niet omdat hij door de uitgeverij *Obelisk* werd gepubliceerd (zie eerder).

154 Informatie over *Rudolf Škeřík/Symposion* is ontleend aan: Macková 1977 en Zach 2008.

155 Bij *Kryl & Scotti* liet ook de katholieke uitgever Josef Florian zijn werken drukken (zie hierna).

156 Zach (2008: 503) beweert dat tot de vertalers die voor Škeřík uit het Nederlands vertaalden, de bekende dichter

S. K. Neumann behoorde die onder de pseudoniem J. Bedrna werkzaam was. Daar heb ik echter geen bewijzen voor gevonden.

157 De eerste editie van *De harp van Sint Franciscus* uit 1933 behoorde niet tot deze editie; de tweede

en richtte zich op de wereldliteratuur. Er verschenen vooral werken van Franse auteurs zoals Romain Rolland en Gustave Flaubert, maar ook van befaamde schrijvers uit andere werelddelen, bijvoorbeeld E. A. Poe, Virginia Woolf en Maksim Gorki. Dat er van een prestigieuze editie sprake is, getuigt het feit dat de uitgeverij aan deze reeks met gerenommeerde vertalers (onder andere Otokar Fischer) en beeldende kunstenaars (zoals Toyen) samenwerkte.¹⁵⁸ De naam *Symposion* werd trouwens vaak op de titelpagina's van de romans vermeld alsof het om de naam van de uitgeverij ging.¹⁵⁹ Dit wijst erop dat *Symposion* als een 'label' van de uitgeverij werd gezien waaraan bepaald symbolisch kapitaal was verbonden.

Bij de Tsjechische receptie van Timmermans die onder het 'prestigieuze subsysteem' valt, was tevens een tijdschrift betrokken, namelijk *Bibliofil* (De bibliofiel) met de ondertitel *Časopis pro pěknou knihu a její úpravu* (Tijdschrift voor een schoon boek en zijn opmaak) waarin *Over toverboeken* is verschenen. Het tijdschrift waarvan de schrijver en vertaler Bedřich Beneš Buchlovan (1885–1953) de redacteur was, werd door *Skupina moravských knihomilů* (Groep van Moravische boekliehebbers) uitgegeven. Tot de leden van deze groep behoorde onder anderen Otto F. Babler die de vertaling van *Over toverboeken* heeft verzorgd. Het tijdschrift was in de kleine Moravische stad Uherské Hradiště gevestigd en werd door de drukkerij Kryl & Scotti geprint die wel meerdere werken van Timmermans drukte.

Voor de Tsjechische receptie van Timmermans speelde echter niet alleen het prestige van de uitgeverijen, of tijdschriften, maar ook van de vertalers een belangrijke rol. Zoals in het theoretische gedeelte werd geconstateerd, mag hun belang niet worden onderschat. Ik wil nu graag op de vier meest gerenommeerde Tsjechische vertalers van Timmermans ingaan, namelijk Rudolf Jordán Vonka, Otto F. Babler, Otokar Fischer en Olga Krijtová. Al deze vertalers kunnen in termen van Bonde 'helpers' worden genoemd omdat ze een vreemde literatuur (in dit geval de Nederlandstalige) naar hun vaderland brachten (namelijk naar Tsjechië).

Rudolf Jordán Vonka werd op 17 oktober 1877 in de gemeente Křinec dichtbij Nymburk¹⁶⁰ geboren.¹⁶¹ Vonka volgde een lerarenopleiding en was vanaf 1897

uitgave uit 1942 wel (band 69). Alle uitgaven van *Boerenpsalm* verschenen als band 106, *De familie Hernat* band 149.

158 Begin jaren veertig werkte Škeřík met de beeldende kunstenaar Michael Florian samen, de zoon van de uitgever Josef Florian, zie verder (Zach 2008: 504).

159 Ook in secundaire bronnen wordt de naam van de uitgeverij vaak als *Symposion* aangeduid, bijvoorbeeld in *Lexikon české literatury* (Lexicon van Tsjechische literatuur).

160 Het Boheemse stadje Nymburk heeft een band met Nederland. In de 13e eeuw woonden er kolonisten uit Nederland en Duitsland die de stad alsmede de stadsmuren en grachten bouwden. Daardoor lijkt het historische centrum tot de dag van vandaag op Nederlandse steden, tenminste vanuit vogelperspectief (Historie a současnost města).

161 Informatie over Vonka is ontleend aan: Štastný 2015; Steinbauerová 2000; Engelbrecht 2013a; Engelbrecht 2019; Engelbrecht e.a. 2015.

werkzaam als leraar. In 1905 trouwde hij met Libuše Chmelařová¹⁶² met wie hij drie dochters had.

Tijdens de Eerste Wereldoorlog was hij als soldaat persoonlijk betrokken bij de gevechten en verbleef onder andere in Oekraïne en Italië. Na de oorlog werd hij als secretaris van de partij *Česká strana pokroková*¹⁶³ in het parlement aangesteld. Vanaf mei 1920 werkte hij bij het Ministerie van Buitenlandse Zaken. In oktober dat jaar verhuisde hij naar Nederland om daar als woordvoerder bij de Tsjechoslowaakse ambassade in Den Haag te werken.¹⁶⁴ Vijf jaar later keerde hij terug naar Tsjechoslowakije.

Na zijn terugkeer werkte hij opnieuw bij het ministerie, maar in 1932 moest hij vanwege zijn zwakke gezondheid vervroegd met pensioen gaan. Tijdens het Protectoraat Bohemen en Moravië engageerde hij zich actief in het verzet. Hij werd zelfs ondervraagd door de Gestapo en zat enige tijd in de gevangenis. Daarom dook hij voor het einde van de oorlog onder in zijn geboorteplaats Křinec waar hij als kroniekschrijver werd aangesteld.

In 1948 ondersteunde hij samen met andere intellectuelen president Edvard Beneš die zich tegen de communisten verzette. Nadat zijn vrouw in 1959 was gestorven, verhuisde hij terug naar Praag waar hij op 30 juni 1964 overleed.

Vonka kan terecht als een ‘Renaissance Man’ worden bestempeld omdat hij zich voor allerlei wetenschappelijke gebieden interesseerde. Hij was voornamelijk bezig met onderzoek naar de filosoof en pedagoog Comenius.¹⁶⁵ Daarnaast was hij een actieve vrijmetselaar en protestant. Hij publiceerde een hoeveelheid boeken (de meeste daarvan op eigen kosten) die onder meer de eerste Tsjechoslowaakse president Masaryk, drukkunst en geschiedenis behandelden. Hij schreef tevens publicaties die de Tsjechische lezers met de Nederlandse cultuur vertrouwd zouden moeten maken en andersom, boeken in het Nederlands die over Tsjechië gingen.¹⁶⁶ Daarnaast interesseerde hij zich voor landbouw, geneeskunde, lexicografie en andere vakgebieden.

162 Libuše Vonková (Chmelařová) was één van de redacteurs van het tijdschrift *Rodiče a škola* (Ouders en school). Bovendien heeft ze onder de naam Linda Vonková de roman *Wat komen zal* van Ina Boudier-Bakker vertaald die in het Tsjechisch in 1927 onder de titel *A co potom?* bij de uitgeverij *Melantrich* is verschenen. Engelbrecht vermoedt dat deze roman in de werkelijkheid door Vonka zelf werd vertaald (mondelinge mededeling).

163 *Česká strana pokroková* (Tsjechische progressieve partij) was een liberaal-democratische partij. Tot zijn grondleggers behoorde de eerste Tsjechoslowaakse president Tomáš Garrigue Masaryk.

164 Engelbrecht veronderstelt dat Vonka het Nederlands tijdens zijn verblijf in Nederland heeft geleerd (2022: 100).

165 Vonka speelde een belangrijke rol bij de zoektocht naar de begraafplaats van Comenius. Die is begraven in Naarden.

166 Zo was Vonka auteur van de reisgids *Navštívtě Nizozemsko* (Bezoekt u Nederland) die door het officiële Nederlandse toeristenbureau werd uitgegeven. Vonka vermeldt er *Pallieter* als één van Nederlandse romans die in het Tsjechisch werden vertaald. Het jaar van uitgave dat de database Kramerius

Hij vertaalde uit het Engels, Duits, Latijn en Nederlands. Hij was naast Lída Faltová de eerste Tsjechische vertaler die zich in het Nederlands specialiseerde. Hij heeft in totaal tien Nederlandse titels vertaald.¹⁶⁷ Naast vijf romans van Timmermans die allemaal in boekvorm zijn verschenen (*Pallieter*, *Het kindeken Jezus in Vlaanderen*, *Pieter Breughel*, *Boerenpsalm* en *De familie Hernat*) vertaalde hij bijvoorbeeld *Het donkere licht* van Antoon Coolen en *Het schone jaar van Carolus* van Anthoon Thiry, een vriend van Timmermans. Als zijn opus magnum kan de vertaling van *Max Havelaar* worden bestempeld.¹⁶⁸ Vonka werkte met verschillende uitgeverijen samen, het meest met *Družstevní práce*, *Rudolf Škeřík/Symposion* en *Julius Albert*.¹⁶⁹

Uit verschillende analyses blijkt dat de vertalingen van Vonka eerder als adaptaties moeten worden bestempeld.¹⁷⁰ Verschillende neerlandici, waaronder Olga Krijtová, Wilken Engelbrecht en ikzelf, hebben vastgesteld dat Vonka in grote mate van het origineel afweek en hele alinea's toevoegde.¹⁷¹ Voor gebrekkige vertalingen heeft zich in de Tsjechische Neerlandistiek dan ook de term 'de geest van Vonka' ingeburgerd.¹⁷² Ondanks dat is Engelbrecht ervan overtuigd dat Vonka's fraaie zij het vaak foutieve vertalingen de interesse van het Tsjechische lezerspubliek voor de Nederlandstalige literatuur hebben gewekt. Hij meent zelfs dat 'mede dankzij

aangeeft, namelijk 1918, is fout. Uit de inhoud blijkt dat de reisgids in 1928 werd gepubliceerd. Het laatste in de gids vermelde jaartal is 1927 (p. 58). Het jaartal 1928 wordt in verband met de luchtdiensten naar Oost-Indië (p. 59) als nabije toekomst vermeld.

167 Ter vergelijking: Faltová heeft in het interbellum in totaal 38 Nederlandstalige titels vertaald, dat betekent ongeveer een kwart van alle Nederlandse boeken die in Tsjecho-Slowakije in het interbellum werden uitgegeven, inclusief herdrukken (Engelbrecht 2021a: 164).

168 *Max Havelaar* is in 1947 als de eerste roman in de prestigieuze reeks *Klasikové* (De klassieken) van de uitgeverij *Svoboda* (De Vrijheid) verschenen. De roman was in Tsjechië al eerder bekend, waarschijnlijk dankzij de Duitse uitgave. In 1919 werd hij zelfs in het Tsjecho-Slowaakse parlement geciteerd (Engelbrecht 2015d: 77).

169 Hier moet worden opgemerkt dat Vonka na WOII niet meer vertaalde (alleen *Max Havelaar* die hij tijdens de oorlog had vertaald, is in 1947 verschenen). Engelbrecht (2019) suggereert dat dit komt omdat Vonka zich in 1948 tegen de communistische dictatuur verzette en bovendien vrijmetselaar was wat na 1949 verboden was. Vonka wilde waarschijnlijk liever niet meer in het publiek optreden.

170 Even-Zohar (1990: 51) meent dat wanneer bepaalde literaire werken zich aan de periferie bevinden, de vertalers vaker de neiging hebben om ze niet adequaat te vertalen.

171 Engelbrecht (2019: 40) geeft aan dat Vonka aan *Pieter Brueghel* maar liefst 30% tekst toevoegde. Wat Vonka deed, was in strijd met de regels die de eerste Tsjechische vereniging van vertalers heeft ingevoerd: 'vertaal de brontekst zo precies mogelijk in goed Tsjechisch, laat niets weg en voeg niets toe' (Engelbrecht 2019: 27). Engelbrecht (2019: 50) is van mening dat Vonka de Tsjechische teksten verlengde om meer geld te verdienen.

172 Deze term heeft de Nederlandse Bohemist Edgar de Bruin (2009) voor het eerst gebruikt verwijzend naar literaire vertalingen Nederlands-Tsjechisch die volgens hem vol slordigheden waren. De Bruin was overigens van mening dat Vonka via het Duits of Engels vertaalde, maar zowel Krijtová als Engelbrecht hebben dit verworpen.

[hem] [...] Felix Timmermans een begrip voor de Tsjechische lezer [werd]' (Engelbrecht 2021a: 159).¹⁷³

Schrijver en vertaler Otto Franjo Babler werd op 26 januari 1901 in Bosnië geboren waar zijn qua taal gemengde ouders uit Karinthië naar verhuisden.¹⁷⁴ Daardoor was hij van jongs af aan meertalig, hij beheerste het Duits, Servo-Kroatisch en Tsjechisch. Na de aanslag op Frans Ferdinand in Sarajevo belandde hij met zijn familie in Olomouc. Nog als jonge man besloot hij literair vertaler te worden wat gedeeltelijk vóór en volledig na zijn militaire dienstplicht in Joegoslavië is gelukt. In 1928 trouwde hij met Marie Mejsnarová met wie hij een zoon had. De communistische putsch van 1948 was voor hem als katholiek geen simpele kwestie. In 1956 ging hij met vervroegd pensioen omdat hij blind begon te worden. Otto F. Babler stierf op 24 februari 1984 in Olomouc.

Babler gaf de bibliothele editie *Hlasy* (De stemmen) uit waarin tussen 1926 en 1947 in totaal 48 bundels met zijn eigen vertalingen verschenen. Vanaf 1936 werkte hij als bibliothecaris, eerst bij de Kamer van Koophandel in Olomouc en later aan de Palacký Universiteit waar hij na de Tweede Wereldoorlog tevens als docent Servo-Kroatisch werkzaam was. Naast zijn beroepsactiviteiten propageerde hij de Slavische literatuur in het buitenland.

Babler heeft een enorme hoeveelheid vertalingen op zijn naam staan. Het gaat om ongeveer 4 000 vertalingen uit 20 verschillende talen, de meerderheid uit het Pools, Frans, Engels, Duits, Russisch en uit Zuid-Slavische talen. Engelbrecht (2018: 113) bestempelt hem dan ook als 'one of the most important literary translators of Czechoslovakia in the 20th century'. Onder auteurs wier werken hij vertaalde, kunnen Shakespeare, Boccaccio, Arnim en Brentano worden genoemd. Hij was eveneens actief als vertaler van Tsjechische literatuur naar het Duits en Engels. Als zijn grootste prestatie wordt zijn vertaling van Dante Alighieri's *De goddelijke komedie* beschouwd.

Gezien Babler katholiek was, oriënteerde hij zich vooral op gelijkgezinde literatuur. Hij werkte dan ook met verschillende katholieke groeperingen samen waaronder de *Katolická moderna* (Katholiek Modernisme; zie hierna).

Naast de bovengenoemde talen vertaalde Babler uit het Nederlands en had daarom een zekere invloed op de receptie van Nederlandse literatuur in Tsjechië. Bablers' vertalingen uit het Nederlands zijn afkomstig uit de vroege periode van

173 Bovendien hebben Vonka's vertalingen zo een goede indruk op de jonge Olga Fuchsová gemaakt dat ze heeft besloten om Nederlands te gaan studeren. Later is ze als Olga Krijtová de voornaamste literaire vertaalster Nederlands-Tsjechisch geworden (zie verder). Engelbrecht vat dit vermoedelijke effect samen als volgt: 'Zonder Vonka's niet al te correcte weergaven van deze werken zou er wellicht nu geen rijke Tsjechische traditie van vertalingen uit het Nederlands hebben bestaan.' (Engelbrecht 2019: 52).

174 Informatie over Babler is ontleend aan: jzi 2000; Štorek 1985; Engelbrecht 2015c; Engelbrecht 2018.

zijn carrière. Behalve enkele werken van Timmermans heeft hij toen de *Beatrijs*-legende en een gedicht van Stalpaert van der Wiele vertaald. Het is bovendien interessant dat hij zelfs een vertaling uit het Nederlands in het Duits heeft gerealiseerd, namelijk het gedicht *Het schrijverke* van Guido Gezelle.

Engelbrecht (2018: 121) geeft aan dat het aantal van Bablers vertalingen uit het Nederlands tamelijk gering is als men zijn hele vertaaloeuvre bekijkt. Dit heeft volgens hem te maken met het feit dat Babler (zoals reeds aangegeven) vooral op spirituele en katholieke literatuur was gericht. Een andere verklaring is dat hij vermoedelijk geen contacten in de Lage Landen had. Nagenoeg alle vertalingen van Babler werden enkel in kranten en tijdschriften gepubliceerd met als gevolg dat er geen recensies van voorhanden zijn.¹⁷⁵ Gezien de grote oplagen van periodieken in die tijd is het niettemin mogelijk dat deze vertalingen door meer mensen werden gelezen dan de boekuitgaven van andere vertalers, waaronder Vonka. Engelbrecht (2018: 123) benadrukt verder de rol van Babler als cultuurbemiddelaar tussen Slavische en Germaanse talen en volken. Dankzij zijn multiculturele achtergrond en talrijke vertaalactiviteiten kan hij daarom als een cultuurbemiddelaar bij uitstek worden gezien.

Wat Timmermans betreft, heeft Babler naast de gedeeltelijke vertaling van *Pallieter* (tsj. 1922) ook *De zeer schone uren van Juffrouw Symforosa, begijntjen* (tsj. 1922 en 1929), *Driekoningentryptiek* (tsj. 1922 en 1925), *Over toverboeken* (tsj. 1935) en *De Uil* (tsj. 1934) vertaald. Engelbrecht (2018: 121) zegt dat het mogelijk het engagement in de groep *Renouveau Catholique* was wat Babler ertoe heeft geïnspireerd om Timmermans naar het Tsjechisch om te zetten. De eerste Tsjechische vertaling van Timmermans is namelijk in de bundel *Nova et vetera* verschenen die door een voornaam lid van deze groep, Josef Florian, werd uitgegeven. Engelbrecht (2018: 121) suggereert dat Bablers' kennis van het Nederlands niet op een heel hoog niveau stond, maar dat hij de Duitse vertalingen blijkbaar niet raadpleegde, ten minste wat de vertaling van *Beatrijs* betreft.

De literaire theoreticus, criticus, dichter en vertaler Otokar Fischer (1883–1938) hield zich voornamelijk bezig met letterkunde.¹⁷⁶ Daarnaast interesseerde hij zich voor theater en was als redacteur en vertaler actief. Hoewel hij vooral als germanist bekend is, vertaalde hij niet alleen uit het Duits, maar ook uit het Frans, Engels en Nederlands. Als zijn grootste prestaties kunnen vertalingen van J. W. Goethe, Heinrich Heine en François Villon worden genoemd. Hij wordt zelfs gezien als ‘de schepper van de moderne Tsjechische vertaling’ (Taxová 1985: 710). Hij was vertegenwoordiger van de zogenaamde Praagse School die als ideaal een trouwe

¹⁷⁵ Wat Timmermans aangaat, werd alleen de tweede uitgave van *De zeer schone uren van Juffrouw Symforosa, begijntjen* uit 1929 als boek uitgegeven. Het ging om een bibliofiele editie met een zeer kleine oplage die Babler zelf heeft uitgebracht (zie eerder).

¹⁷⁶ Informatie over Fischer is ontleend aan Taxová 1985.

weergave van de inhoud, maar een vrijere vorm zag. Otto F. Babler beschouwde trouwens Fischer als zijn voorbeeld als literair vertaler (Engelbrecht 2018: 123).

Fischer is auteur van een aantal literaire studies die onder andere op Timmermans ingaan. Eén daarvan is het essay ‘Z dvojjazyčné Belgie’ (Uit tweetalig België) die in zijn bundel *Slovo a svět* (Woord en wereld) is verschenen. Fischer vermeldt er *Het kindeken Jezus in Vlaanderen*.¹⁷⁷ Verder is het opmerkelijk dat hij in 1926 aan de universiteit in Gent als gastdocent werkzaam was waarna hij het werk *Belgie a Německo* (België en Duitsland) heeft geschreven.¹⁷⁸ Wat zijn vertalingen uit het Nederlands betreft, heeft hij naast een fragment uit *Het kindeken Jezus in Vlaanderen* ook *De wandelende Jood* van August Vermeylen vertaald (zie eerder).

Tot slot moet Olga Krijtová (1931–2013) worden genoemd. Ik laat haar op de laatste plaats in deze opsomming alleen om die reden dat ze een grote tijdelijke afstand van de overige vertalers heeft. Zoals reeds gezegd, werd haar vertaling van *Adriaan Brouwer* pas in 1970 uitgegeven. Krijtová wordt als ‘de grande dame’ van de Tsjechische neerlandistiek beschouwd.

Olga Krijtová werd op 30 maart 1931 in Hradec Králové geboren en groeide in Nymburk op.¹⁷⁹ Ze studeerde Neerlandistiek en Anglistiek aan de Karelsuniversiteit in Praag en werkte daar tussen 1955 en 1999 als docente Nederlands. Daarnaast was ze actief als literair vertaalster Nederlands-Tsjechisch. Ze heeft in totaal meer dan 80 titels van verschillende genres vertaald. In haar oeuvre vindt men aan de ene kant canonieke auteurs zoals Harry Mulisch, Louis Couperus en Hugo Claus. Aan de andere kant zijn er schrijvers die in Tsjechië populair waren, maar in de Lage Landen niet als canoniek worden gezien, bijvoorbeeld Johan Fabricius en Theun de Vries (zie eerder). Behalve dat vertaalde ze kinderboeken van Miep Diekmann en Annie M. G. Schmidt. Voor haar vertaalwerk heeft ze een aantal prijzen ontvangen. Zo heeft ze in 1969 de Martinus Nijhoff-prijs en in 2007 de NLPVF-vertalersprijs gekregen. Daarnaast heeft ze twee Tsjechische prijzen ontvangen: in 1999 de Josef Jungmann prijs voor haar vertaling van *Het volgende verhaal* van Cees Nooteboom en in 2006 de Magnesia Litera prijs voor haar vertaling van *De geruchten* van Hugo Claus. Ze was ook lid van de Koninklijke Academie voor Nederlandse Taal en Letteren (KANTL) en Officier in de Orde van Oranje-Nassau.

177 Fischer (1937: 192) is om onbekende redenen van mening dat *Het kindeken Jezus in Vlaanderen* de Tsjechische schrijver Jan Neruda (1834–1891) plezier zou doen. Verder veronderstelt hij dat *Smetse Smeë* van Charles de Coster als inspiratie voor *Het kindeken Jezus in Vlaanderen* diende (ibidem: 204).

178 Fischer (1927: 79) bestempelt er Timmermans en Streuvels als ‘voortreffelijke Vlaamse auteurs’ en is van mening dat hun ‘oorlogse aantekeningen en onderwerpen [...] ervan getuigen, hoe fataal de wegsplisting was waarop de Vlaamse patriotten in de jaren 1914–1918 belandden.’

179 Informatie over Krijtová is ontleend aan: Smolka Fruhwirtová 2011; Hrnčířová 2014; web Krijtová Olga.

Krijtová was tevens auteur van talrijke leerboeken Nederlands en publicaties over Nederlandse literatuur en cultuur. Ze was onder andere hoofdauteur van *Bibliografie van vertalingen uit het Nederlands in het Tsjechisch en Slowaaks vanaf 1890 tot 1993*¹⁸⁰ en van een gids van de geschiedenis van de Nederlandse literatuur.¹⁸¹ Behalve dat heeft ze twee kinderboeken geschreven. Het staat vast dat ze door al haar activiteiten en enthousiasme een grote bijdrage aan de Tsjechische neerlandistiek heeft geleverd en volgende generaties neerlandici positief heeft beïnvloed. Ze is op 7 november 2013 in Praag overleden.

Uit het bovengenoemde blijkt dat tenminste een deel van de Tsjechische receptie van Timmermans door gerenommeerde uitgeverijen en vertalers werd gerealiseerd. *Družstevní práce* en *Rudolf Škeřík/Symposion* oriënteerden zich allebei op titels van hoge literaire kwaliteit en werkten met befaamde schrijvers, vertalers en illustratoren samen waardoor hun symbolische kapitaal groeide. Het economische kapitaal was voor de uitgeverijen eveneens van belang. Omdat beide uitgeverijen op een vergelijkbaar principe waren gebaseerd (namelijk op een soort club waar de leden van konden meebeslissen welke werken er worden gepubliceerd en een aantal exemplaren moesten afnemen), was de afzet gegarandeerd. Daarmee is er een evenwicht tussen het symbolische en het economische kapitaal ontstaan dat volgens Sapiro zowel financiële winst als prestige veroorzaakt. Het feit dat Škeřík de naam van de editie *Symposion* bij een hoeveelheid titels als de naam van de uitgeverij aangaf, toont aan dat deze naam een ‘label’ werd dat door de lezers makkelijk werd herkend.

Verder is het duidelijk dat de bovengenoemde vertalers van Timmermans, namelijk Vonka, Babler, Fischer en Krijtová, een goede reputatie hadden wat mogelijk tot het prestige van hun vertalingen heeft bijgedragen. Ze waren namelijk niet alleen bekwaam, maar (in kleinere of grotere mate) bekend.¹⁸² Dit komt omdat ze allemaal op verschillende gebieden actief waren, zij het als academici, literatoren, pedagogen en bibliothecarissen. Zoals reeds aangegeven, leidt het vervullen van meerdere functies tot grotere zichtbaarheid van de vertalers. Bij Vonka is de poging tot zichtbaarheid heel evident omdat hij zich in zijn vertaling van *Pieter Brueghel* op hetzelfde niveau als Timmermans stelt.¹⁸³ Verder waren de vertalers

180 Krijtová, O.; Pellar, R.; Schürová, P. *Bibliografie překladů z nizozemštiny do češtiny a slovenštiny od roku 1890 do roku 1993*. Jednota tlumočnicků a překladatelů, Praha 1994.

181 Krijt, H.; Krijtová, O. *Průvodce dějinami nizozemské literatury*. Panorama, Praha 1990.

182 Destijds heeft waarschijnlijk niemand gemerkt dat de kwaliteit van Vonka's vertalingen enigszins twijfelachtig was. De schaarse opmerkingen over zijn vertalingen zijn eenduidig positief.

183 Op het einde van de roman beschrijft Timmermans wanneer hij het schrijfproces tot een einde heeft gebracht en waar hij zich toen bevond. In de Tsjechische uitgaven staat onder dit tekstje een paragraaf geschreven door Vonka wanneer hij zelf vermeldt wanneer en waar hij met het vertalen van het boek klaar was. Daarnaast draagt hij de vertaling op aan zijn dochters. Op dit verschijnsel heeft Marie Štechová al in 1936 gewezen, de redactrice van het bundeltje ‘33. archy’ (33e bladen) dat door

niet zelden bij het selectieproces zelf betrokken, wat in die tijd een gebruikelijke praktijk was.

Bovendien moet er worden geconstateerd dat de Tsjechische uitgaven van Timmermans die bij prestigieuze uitgeverijen zijn verschenen en/of door gerenommeerde vertalers werden vertaald, in de regel rechtstreeks werden vertaald. Zoals reeds vermeld, was het toen wenselijk en gebruikelijk om werken van hoge literaire kwaliteit direct uit de brontaal te vertalen. Daarom kan men concluderen dat de romans van Timmermans in Tsjechië tot de highbrow literatuur werden gerekend.

6.1.2 Substelsysteem van populaire lectuur

Het tweede substelsysteem waarin de rol van instituties en individuele actoren op de Tsjechische receptie van Timmermans naar voren komt, heb ik ‘populaire lectuur’ genoemd. In dit substelsysteem neem ik uitgeverijen, tijdschriften en kranten op die ofwel niet van de hoogste kwaliteit noch prestigieus waren of bedoeld waren voor een breed lezerspubliek (of beide). Het moet worden opgemerkt dat dit substelsysteem een zekere overlap vertoont met het eerdergenoemde substelsysteem.

Een aantal verhalen van Timmermans is in de krant *Lidové noviny* (De Volkskrant) verschenen. Juist deze krant bevindt zich aan de grens tussen ‘prestige’ en ‘populariteit’. Het blad werd in 1893 door Adolf Stránský (1855–1931) in Brno opgericht.¹⁸⁴ In de jaren dertig verhuisde de hoofdredactie naar Praag. In het interbellum boekte *Lidové noviny* het grootste succes. De krant verscheen toen twee keer per dag. De oplage van de ochtenduitgave telde in 1937 in totaal 44 000 afdrukken en de middaguitgave 64 000 afdrukken.

Met de opkomst van het nazisme en het communisme brak voor de krant een moeilijke periode aan omdat de krant democratisch van aard was. In het Protectoraat engageerden enkele medewerkers zich in het verzet en kwamen in concentratiekampen terecht. Later vervolgden ook de communisten de redactie van het blad. Tussen 1945 en 1948 moest de krant onder een andere naam, namelijk *Svobodné noviny* (Vrije krant) verschijnen. In 1952 werd hij onder communistische druk en wegens grote schulden opgeheven. In 1987 werd *Lidové noviny* als samizdat-krant uitgegeven en in kleine oplagen onder de lezers gedistribueerd. Na de Fluwelen Revolutie mocht hij weer vrij worden uitgegeven wat tot de dag van vandaag gebeurt met het verschil dat hij nu eerder tot katholieke kringen behoort.

de uitgeverij *Stará Říše* van Florian werd gepubliceerd (Štechová 1936: 1). Dat Vonka in de vertaling ‘zichtbaar’ is, draagt ertoe bij dat hij niet genegeerd of te weinig gewaardeerd wordt (Arrojo in Wolf 2007: 12). In zekere zin gaat het om ‘selfconsecration of the translator’ (Kalinowski in Heilbron & Sapiro 2007: 12).

184 Informatie over *Lidové noviny* is ontleend aan: *Lidové noviny 1893–2013*.

Lidové noviny was weliswaar bedoeld voor een groot lezerspubliek, maar was kwalitatief op een hoog niveau. De krant besteedde grote aandacht aan literatuur en werkte met bekende literatoren samen zoals Rudolf Těsnohlídek, Viktor Dyk, S. K. Neumann, Eduard Bass en Karel Čapek. Behalve dat waren aan de redactie befaamde illustratoren verbonden, onder anderen Josef Čapek en Ondřej Sekora. Vanaf 1911 werd er elke zondag een literaire bijlage, *Večery* (De avonden), uitgegeven. De krant had zijn eigen uitgeverij die in de jaren twintig met de uitgeverijen van František Borový en František Topič werd verenigd.

In *Lidové noviny* werden drie verhalen van Timmermans gepubliceerd. In 1930 was dit *Het kindeken Jezus in Vlaanderen* in de vertaling van Otokar Fischer, in 1937 *Het verksken* vertaald door V. Hynek en in 1939 *De nood van Sinter-Klaas* die naar het Tsjechisch door H. Viceník werd omgezet. *Het kindeken* en *De nood van Sinter-Klaas* werden rond Kerstmis gepubliceerd. Het ligt voor de hand dat dit te maken heeft met de Sinterklaasthematiek. Zowel *De nood van Sinter-Klaas* als *Het verksken* werden in de rubriek *Lidové noviny dětem* (De Volkskrant voor kinderen) geplaatst omdat deze verhalen voor kinderen zijn bedoeld.

Het is opmerkelijk dat terwijl Otokar Fischer een befaamde dichter en vertaler was, er over de twee overige vertalers V. Hynek en H. Viceník helemaal niets bekend is. Al de vertalingen werden desalniettemin waarschijnlijk direct uit het Nederlands vertaald wat van de hoge kwaliteit van de krant getuigt.

Voor het publiceren van Timmermans zorgden in mindere mate ook andere kranten. Zoals inmiddels aangegeven, zijn in 1922 in twee verschillende dagbladen enkele hoofdstukken uit *Pallieter* verschenen, concreet in *Moravská domovina* (Het Moravische thuis) en *Selské listy* (Boerenkrant). *Moravská domovina* was een weekblad dat voor lezers op het platteland was bedoeld, met name in Moravië. Naast het bespreken van nieuws en politieke thema's werden er fragmenten van literaire werken van zowel binnenlandse als ook buitenlandse auteurs gepubliceerd, en dat in de rubriek *Naše besedy* (Onze praatjes). *Selské listy* was eveneens een weekblad dat net als *Moravská domovina* op landbouwers was gericht. Interessant genoeg bevatte ook dit blad de rubriek *Naše besedy*. Daaruit blijkt dat deze twee kranten inhoudelijk met elkaar verbonden waren. In die zin is het logisch dat de fragmenten van *Pallieter* juist in deze twee kranten kort na elkaar zijn verschenen.

In 1934 werd in *Venkov* (Het Platteland) de Tsjechische versie van het verhaal *De Uil* afgedrukt. Dit dagblad was verbonden aan de agrarische partij die in de loop van de tijd meermaals haar naam veranderde, maar die in de volksmond als 'Agrárníci' (Agrariërs) werd bestempeld. Er werden actualiteiten uit Tsjechoslowakije en uit de wereld in opgenomen en artikelen met uiteenlopende thematiek geplaatst.

In 1944 is in *Polední list* (Het Middagblad) *Zajíc* verschenen. Deze krant werd tussen 1929 en 1945 door de firma *Tempo* uitgebracht. Het ging om een roddelblad met een groot aantal foto's en sensatieberichten die meestal criminaliteit en diverse maatschappelijke onderwerpen behandelden. Van het lage kwalitatieve

niveau van de krant getuigt het feit dat de naam van de vertaler er niet wordt vermeld.

Wat uitgaven in tijdschriften betreft, moeten er twee tijdschriften worden genoemd die allebei de titel *Eva* droegen. In 1923 werd *Driekoningentryptiek* in het tijdschrift *Eva* geplaatst dat in de loop van tijd verschillende ondertitels kreeg, maar die over het algemeen ter informatie van Tsjechische vrouwen was bedoeld. Het fungeerde tussen 1904 en 1925 en werd interessant genoeg door de progressieve priester Karel Dostál-Lutinov uitgegeven. Er verschenen talrijke literaire verhalen, gedichten en essays met overwegend katholieke thematiek.

In 1935 werd *De nood van Sinter-Klaas* in de gelijknamige opvolger van *Eva* gedrukt. Deze ‘tweede’ *Eva* werd tussen de jaren 1928 en 1943 door de uitgeverij *Melantrich* uitgegeven. Het droeg aanvankelijk de ondertitel ‘het tijdschrift van moderne vrouw’ en later ‘het tijdschrift van de opgeleide vrouw’. Over het algemeen was deze nieuwe versie visueel veel aantrekkelijker dan de vorige versie en bevatte naast literaire teksten fotoreportages, artikelen over mode en kunst en sloot meer bij de huidige vorm van een vrouwen tijdschrift aan.

In het tijdschrift *Světlozor* zijn er zelfs twee teksten van Timmermans verschenen. Het gaat om *Driekoningentryptiek* (1922) en *Het nachtelijk uur* (1932). *Světlozor* werd tussen 1900 en 1943 door de uitgeverij *J. Otto* uitgebracht en was geconcipieerd als een blad voor een breed publiek. Zo verschenen er artikelen over verschillende thema’s zoals reizen, cultuur, economie en sport met talrijke foto’s. Daarnaast werd er grote aandacht aan literatuur besteed. Er werden zowel Tsjechische werken als ook vertalingen van buitenlandse auteurs afgedrukt waarbij het vooral om Britse, Amerikaanse, Franse, Italiaanse en Duitse schrijvers ging. In kleinere mate werden er ook auteurs van meer ‘exotische’ talen vertaald, onder andere Timmermans dus. Met het tijdschrift werkte een grote hoeveelheid vertalers samen waaronder ‘universele vertalers uit meerdere talen’ zoals Otto F. Babler (Pešat 2008).

Het tijdschrift *Salon* waarin in 1925 *Driekoningentryptiek* werd gepubliceerd, was vergelijkbaar van aard. In dit periodiek met de ondertitel ‘geïllustreerde revue’ verschenen voornamelijk artikelen over kunst, mode en andere maatschappelijke thema’s. Behalve dat werden er literaire werken en foto’s geplaatst.

Het laatste tijdschrift dat met de Tsjechische receptie van Timmermans verband houdt, is *Řád* (De orde) dat zich als een ‘revue voor cultuur en leven’ profileerde. Het werd geleid door de dichter František Lazecký (1905–1984) die tevens voor *Lidové noviny* en *Akord* werkzaam was (Med ‘František Lazecký’). De katholieke schrijver en vertaler Václav Renč (1911–1973) die de in *Řád* gepubliceerde vertaling van *Het kindeken Jezus in Vlaanderen* heeft verzorgd, werkte naast dit tijdschrift met *Akord* en *Venkov* samen (Med ‘Václav Renč’).

Het subsysteem van populaire lectuur had niet alleen betrekking tot kranten en tijdschriften, maar ook tot uitgeverijen. Eén van de uitgeverijen die onder deze

categorie vallen, is *Julius Albert* waarbij in 1939 de complete editie van *Het kindeken Jezus in Vlaanderen* is verschenen. De uitgeverij werd in 1923 door Julius Albert gesticht en richtte zich vanaf het begin op best-sellers. Zo verschenen er op grote schaal avonturenromans, erotische romans, westerns en reisverhalen. Verder werd er Tsjechische en buitenlandse belletrise uitgebracht, onder andere werken van Joseph Roth en Alfred Döblin. Vanaf 1934 hanteerde de uitgeverij de editiereeks *Knihy století* (De boeken van de eeuw) die een hoge kwaliteit had, mede dankzij het feit dat de redactie door bekwame literatoren werd gedaan (Engelbrecht 2017b: 260). Qua schone letteren speelde de reeks *Albertovy krásné knihy* (Alberts mooie boeken) de hoofdrol. In deze editie werd dan ook *Het kindeken* opgenomen. Verder valt er op te merken dat in 1936 bij *Julius Albert* de Tsjechische vertaling van *Kaas* en *Tsjiþ* van Willem Elsschot werd gepubliceerd. Er is sprake van de eerste vertaling van *Kaas* wereldwijd.¹⁸⁵ De uitgeverij heeft in totaal rond 300 titels uitgegeven vóór ze in 1949 werd opgeheven (web Julius Albert).

Verder moeten de uitgeverijen *V. Čejka* en *Rudolf Schütz* worden genoemd die de twee uitgaven van *Anna-Marie* hebben gedrukt. *V. Čejka* heeft de roman in 1934 uitgebracht en *Rudolf Schütz* heeft hem in 1945 herdrukt. De uitgeverij *V. Čejka* werd in 1930 door Václav Čejka opgericht en oriënteerde zich aanvankelijk op erotische literatuur. In 1934 is de editie *Dobré knihy* (Goede boeken) tot stand gekomen waarin romans van hogere kwaliteit werden opgenomen.¹⁸⁶ Naast Timmermans werden er bijvoorbeeld Louis Aragon en Pearl S. Buck uitgegeven, allemaal in vertaling van Quido Palička. Voorts kunnen we nog opmerken dat de kunstenares Toyen anoniem met de uitgeverij samenwerkte. De uitgeverij werd in 1940 gesloten en heeft tot die tijd 18 werken gepubliceerd (web V. Čejka).

Boekhandelaar Rudolf Schütz (1900–1966) heeft de gelijknamige uitgeverij opgericht nadat hij in 1945 uit het concentratiekamp Theresienstadt (Terezín) terugkwam. Zoals reeds vermeld, werden in de reeks *Dobré knihy* (Goede boeken) enige werken herdrukt die eerder bij *V. Čejka* en *Jaroslav Tožička* zijn verschenen. Behalve *Anna-Marie* betrof dit onder andere romans van Pearl S. Buck. Voor de visuele bewerking zorgde opnieuw Toyen. De uitgeverij werd in 1948 opgeheven en heeft tot die tijd circa tien titels uitgegeven (web Rudolf Schütz).

Begin jaren zeventig kan er over een ‘renaissance’ van Timmermans in Tsjechië worden gesproken. Zoals reeds vermeld, is in 1970 voor het eerst *Adriaan Brouwer* verschenen en één jaar later werd *Pieter Brueghel* herdrukt. Allebei de boeken werden door de uitgeverij *Obelisk* op de markt gebracht. Deze is in 1955 als *Nakladatelství československých výtvarných umělců* (Uitgeverij van Tsjechoslowaakse beeldende kunstenaars) ontstaan. In 1969 werd de naam veranderd in *Obelisk*,

185 De vertaling werd door Lída Faltová gemaakt, zie: Elsschot, W. *Sýr/Vrabeček*. Julius Albert, Praha 1936.

186 In 1937 werd deze reeks door de uitgeverij *Jaroslav Tožička* overgenomen en in 1945 door *Rudolf Schütz* (zie eerder).

nakladatelství umění a architektury (Obelisk, uitgeverij van kunst en architectuur). Zoals de naam aanduidt, richtte de uitgeverij zich op publicaties over beeldende kunst, concreet op biografische romans over kunstenaars, essays geschreven door schilders en monografieën over kunst. In 1973 werd *Obelisk* gesloten waarop de uitgeverij *Odeon* enkele van haar edities overnam. Na de Fluwelen Revolutie werd de uitgeverij opnieuw gesticht, maar werd een paar jaar later weer afgeschaft (Halada 2007: 240).

Het is opmerkelijk dat *Obelisk* rond 1970 veel aandacht aan de Nederlandse en Vlaamse kunst heeft besteed. Er zijn toen namelijk naast *Adriaan Brouwer* en *Pieter Brueghel* andere biografische romans uit de Lage Landen verschenen. Het gaat om een herdruk van *Het vijfde zegel*¹⁸⁷ van Simon Vestdijk uit 1969, om *Jan Steen*¹⁸⁸ van C.J. Kelk uit 1970 en om twee herdrukken van *R.v.R. Het leven en de tijd van Rembrandt van Rijn*¹⁸⁹ van W.H. van Loon uit 1968 en 1971.¹⁹⁰

Zoals te zien is, vindt de populariteit van Timmermans in Tsjechië gedeeltelijk zijn verklaring aan het feit dat zijn verhalen in kranten en tijdschriften met een breed publiek werden gepubliceerd. Bovendien werd een aantal van zijn romans bij uitgeverijen uitgebracht die niet altijd op boeken van hoge literaire kwaliteit waren georiënteerd, maar die vooral naar economisch profijt streefden. Om de terminologie van Bourdieu te gebruiken, behoorden ze tot het ‘field of large scale cultural production’. Dat wil echter niet zeggen dat werken van Timmermans die als populair kunnen worden bestempeld of die bij veel gelezen media zijn verschenen, niet van hoge kwaliteit waren.

Een andere reden voor Timmermans’ succes in Tsjechië was hoogstwaarschijnlijk de populariteit van het genre plattelandsroman in het algemeen. Zoals reeds aangegeven, werden in Tsjechië werken van Ernest Claes, Antoon Coolen, Stijn Streuvels en andere auteurs van streekromans op grote schaal uitgegeven.¹⁹¹ Dat de Nederlandstalige streekromans in Tsjechië zo succesvol waren, komt waarschijnlijk doordat het ‘ruralisme’ in de Tsjechische literatuur inmiddels ingeburgerd was en een geliefde stroming voorstelde (Engelbrecht 2013a: 14). De situatie in Tsjechië was dus helemaal anders dan in de Lage Landen (en vooral in Neder-

187 Dit is een vertaling van Lída Faltová, zie: Vestdijk, S. *El Greco. Malíř absolutna*. Obelisk, Praha 1969.

188 Deze vertaling heeft Jaroslava Votrubová-Koutecká verzorgd, zie: Kelk, C.J. *Jan Steen*. Obelisk, Praha 1970.

189 De Tsjechische vertaling heeft Jaroslav Zaorálek gemaakt, en dit waarschijnlijk uit de Engelse editie. Zie: Loon, H.W. van. *Rembrandt. Tragédie prvního moderního člověka*. Obelisk, Praha 1968/1971.

190 Bovendien werd er in 1970 een boek gepubliceerd die over schilderijen uit de Lage Landen gaat die in hermitage te zien zijn. Zie: Levinson-Lessing, V.F.; Artamonov, M.I. e.a. (red.). *Obrazy z Ermitáže. Flámské a holandské malířství*. Obelisk, Praha 1969.

191 Volgens Engelbrecht (2013b: 14) waren Timmermans en Coolen gezien het aantal herdrukken in Tsjechië het meest geliefd.

land) waar toen op de plattelandsliteratuur eerder minachtend werd neergekeken (De Geest e.a. 2005). Aan de andere kant lijkt het zo te zijn dat de Nederlandstalige plattelandssromans door sommige uitgeverijen (bijvoorbeeld door *Družstevní práce*) als te katholiek werden gezien en daarom bij andere, in de regel katholieke uitgeverijen moesten verschijnen (Engelbrecht 2013b: 79–80). De kloof tussen verschillende maatschappelijke zuilen was toen immers groot.

Voor het Tsjechisch ruralisme was de thematiek van strijd tussen het platteland en de moderne levensstijl typerend (Engelbrecht 2013a: 18). Juist dit onderwerp kan in veel Nederlandstalige streekromans inclusief werken van Timmermans aangetroffen worden. In dit verband is het opmerkelijk dat in de imagologie het verschil tussen het centrum en de periferie zich in de discrepantie tussen de stad en het platteland manifesteert. Aan het platteland worden in de regel romantische en idyllische voorstellingen toegeschreven (zie eerder). Een ander essentieel aspect van het Tsjechisch ruralisme is het verband met het katholicisme (ibidem).

De prozaschrijver Antonín Matula (1885–1953) geeft in zijn bundeltje *Hlasy země v evropských literaturách* (De stemmen van het land in Europese literaturen) een definitie van wat volgens hem ruralisme is.¹⁹² Het ruralisme drukt een positieve houding tot de natuur uit en wordt als een tegenpool van het urbanisme gezien (Matula 1933: 14). Belangrijk is ook de educatieve functie van deze soort literatuur. Matula (ibidem) stipt aan dat het Tsjechische ruralisme met het Scandinavische ruralisme vergeleken kan worden en niet met de Russische, stalinistische plattelandsliteratuur.

Juist Matula's tekst heeft waarschijnlijk tot de populariteit van Vlaamse streekromans bij het Tsjechische lezerspubliek bijgedragen. Matula noemt er één 'Hollandse' auteur, namelijk Herman de Man. Wat de Vlaamse schrijvers betreft, wordt Reimond Stijns vermeld. Vervolgens wordt er tamelijk uitvoerig over Stijn Streuvels geïnformeerd. Tot slot geeft Matula Timmermans als voorbeeld die 'helemaal niet tragisch' is (Matula 1933: 45–46). In het tweede deel van de publicatie bespreekt hij *Pallietier*. Hij meent dat deze roman geen afspiegeling van het echte boerenleven is, maar eerder een viering van het leven en van de menselijke verhouding tot de natuur (ibidem: 60).

Zoals eerder aangegeven, was de plattelandsliteratuur in Tsjechië een bekend en geliefd genre. Krijtová (2004: 90) constateert trouwens dat de lezers altijd naar iets zoeken wat ze al kennen. De Vlaamse streekromans brachten dan ook geen nieuwe modellen naar het Tsjechisch literair systeem, maar fungeerden eerder als een bevestiging dat het Tsjechische ruralisme 'mondiaal' was. In die zin was de functie van de Tsjechische vertalingen van Timmermans' streekromans om de

¹⁹² Matula was tevens werkzaam bij het Ministerie van Onderwijs en Volksvoorlichting (MŠANO) en had daarom invloed op welke boeken in de bibliotheken beschikbaar waren (Huberová & Kubová 2022).

eigen literatuur te versterken.¹⁹³ Dit doet enigszins denken aan Andringa (2006: 528) die zegt dat ‘[g]roups may claim and maintain a repertoire [...], when they see it as a symbolic or iconic representation of their own ideals, beliefs, status, history, situation, or whatever they consider essential for their sociocultural identity’. De Tsjechische lezers vonden blijkbaar dat de plattelandsromans tot hun nationaal erfgoed behoorden en wilden daarom meer werken van dit genre lezen. Dat er van Timmermans in de eerste plaats plattelandsromans werden vertaald, is enigszins begrijpelijk en sluit aan bij wat Poltermann (in Hermans 2020: 140) constateert, die erop wijst ‘that the first translations of foreign works tend to stick more closely to domestic genre expectations than subsequent renderings’.

Een andere verklaring is het feit dat de vraag van het Tsjechische lezerspubliek naar literaire werken zo groot was, dat de inheemse markt oftewel het literaire systeem niet meer in staat was om de vraag te bevredigen. Daarom was import van buitenlandse literatuur nodig en dat zelfs uit talen waarvan er vroeger alleen maar zelden werd vertaald, zoals in dit geval het Nederlands (Heilbron 1995: 227).

6.2 Rol van journalistieke en multimediale receptie

Mijn tweede onderzoeksvraag draait om de (literaire) reputatie van Timmermans in Tsjechië. In dit onderdeel analyseer ik zijn imago in de voorhanden journalistieke en intertekstuele oftewel multimediale bronnen. Ik heb dit gedaan door middel van onderzoek via de digitale bibliotheek *Kramerijs* die door de Nationale bibliotheek in Praag samen met de regionale wetenschappelijke bibliotheken wordt beheerd. Deze database bevat gedigitaliseerde schriftelijke bronnen waarin men met behulp van OCR bepaalde zoekwoorden kan vinden. Ik heb er naar teksten over Timmermans gezocht en ze vervolgens aan de hand van de theoretische uitgangspunten geanalyseerd. Omdat de database steeds wordt aangevuld, is het mogelijk dat er in de loop van de tijd nog andere Tsjechische teksten over of van Timmermans worden gevonden.

Zoals ik al heb aangeduid, heb ik de onderzochte bronnen en daarmee ook dit onderdeel in twee categorieën verdeeld, namelijk in het ‘journalistieke’ en ‘intertekstuele en multimediale’ subsysteem.

6.2.1 Journalistiek subsysteem

Onder het journalistieke subsysteem worden in de regel bronnen bedoeld die uit kranten en tijdschriften afkomstig zijn. Het gaat overwegend om recensies van

¹⁹³ Deze functie van vertaalliteratuur noemt De Geest (2008: 31; zie eerder).

Timmermans' werken, maar ik heb er tevens andere tekstsoorten in opgenomen zoals informatieve artikelen die over Timmermans en zijn leven en oeuvre gaan.

Pallieter

Laten we beginnen met de roman *Pallieter* die, zo blijkt uit mijn analyse, het meest gerecenseerde werk van Timmermans in Tsjechië is. De Tsjechische lezers hadden reeds in 1917 de mogelijkheid om met *Pallieter* kennis te maken, zij het door middel van een krantenartikel.¹⁹⁴ In dit jaar werd de roman in het dagblad *Národní listy* (De volksbladen) vermeld. De tekst genaamd 'Z duševního života Vlámů' (Uit het geestelijke leven van Vlamingen) is gebaseerd op een artikel verschenen in het Antwerpse weekblad *Ons Land*. De roman wordt in de Belgische krant als een 'prachtig, opbruisend boek' omschreven. Verder wordt er gesuggereerd dat hij tijdens de oorlog ter verstrooiing kan dienen (Různé zprávy 1917).

De meeste Tsjechische recensies van *Pallieter* zijn gewijd aan de uitgave uit 1927 gewijd. Er kan worden geconstateerd dat ze over het algemeen vrij positief zijn. Toch is er enige tegenstrijdigheid te zien. Aan de ene kant worden meestal het optimisme en de levensvreugde geprezen die in de roman aanwezig zijn. De Tsjechische editie wordt er bovendien als een groot succes gepresenteerd. Aan de andere kant wordt er in een paar artikelen toegegeven dat de roman geen grandioos plot heeft en zich door een eenvoudige vorm kenmerkt. Hieronder bespreek ik de meest relevante recensies.

Eén daarvan is in het literaire weekblad *Zvon* (De Bel) verschenen.¹⁹⁵ De auteur (een zekere 'v.z.') uit zich heel enthousiast over de roman en beschrijft hem als 'een voortreffelijke lofrede op ons aards bestaan, puur geluk en levensvreugde' (v.z. 1928). Een eveneens positieve recensie vindt men in het tijdschrift *Střední škola* (Middelbare school) uit hetzelfde jaar. Karel Júda (1928) vergelijkt er de sfeer van de roman met schilderijen van oude Hollandse meesters en bestempelt Timmermans (misschien juist daarom) foutief als een 'Hollandse auteur'.¹⁹⁶

Een tevens positieve recensie is te vinden in een uitgave van het reeds genoemde katholiek-modernistische tijdschrift *Archa* (De Ark). Een verder onbekende

194 Het feit dat *Pallieter* in de Tsjechische pers reeds voor de verschijning van de boekenuitgave ter sprake werd gebracht, is geen bijzonder verschijnsel. Andringa (2006: 537) stelt dat '[t]he reception of a foreign oeuvre in a target literature by no means starts with translations [...]'.¹⁹⁶

195 *Zvon* was opvolger van het tijdschrift *Světlozor* die in die tijd inmiddels opgeheven was. *Zvon* werkte met een aantal bekende literatoren samen, onder andere met Alois Jirásek, Gabriela Preissová en Eliška Krásnohorská.

196 Dit verschijnsel, namelijk dat Timmermans als een Nederlandse, respectievelijk Hollandse auteur wordt aangeduid, is te vinden in meerdere Tsjechische bronnen. Een mogelijke verklaring is het feit dat hij vaak met de Hollandse schilderkunst werd geassocieerd.

‘M.’ (1929) looft er het vitalisme, de vreugde en het levensgenot die voor de roman essentieel zijn.¹⁹⁷ Het boek zou ‘een echt religieus gevoel’ vertonen dat met het ritme van de natuur gepaard gaat.

Een eerder neutrale recensie is in 1928 in de socialistische krant *Rovnost* (De Gelijkheid) verschenen. De auteur daarvan is de literaire theoreticus en criticus Bedřich Václavěk (1897–1943) die schuilgaat achter het pseudoniem ‘Reed’. Hij is van mening dat er niet over een grote roman kan worden gesproken, maar eerder over een verzameling scènes uit het leven op het Vlaamse platteland. Het gaat niet zozeer om de inhoud van het boek, maar eerder om het optimisme waarmee het is doorspekt. Václavěk vindt *Pallieter* nogal utopisch en beschrijft het als een ‘[s] prookje over de verdwenen gouden tijd [...]’. Hij uit zich bovendien als één van de weinigen over de vertaling zelf en bestempelt hem als ‘robuust’ (Václavěk 1928).

Een tamelijk uitvoerige recensie vindt men in *Lidové noviny* (De Volkskrant). De criticus en vertaler Benjamin Jedlička (1897–1967) looft er het boek omdat het vol levensvreugde is. Hij constateert zelfs dat de hoofdfiguur als voorbeeld voor anderen zou moeten dienen. Hij geeft toe dat de inhoud geenszins indrukwekkend is, maar dat voor het werk sowieso vooral het levensoptimisme essentieel is (Jedlička 1928).

Een korte recensie van een zekere ‘J.P.’ (1928) vindt men in het blad *Věstník sokolský* (Het Sokol-bulletin) dat door de sportvereniging *Sokol* (De valk) werd uitgegeven. *Pallieter* wordt er samen met twee andere romans van de uitgeverij *Družstevní práce* besproken, concreet met *Jude the Obscure* van Thomas Hardy en *Les Haidoucs* van Panait Istrati. Er wordt aangegeven dat het in alle gevallen om waardevolle boeken in een fraaie vorm gaat die bovendien voor een zeer lage prijs verkrijgbaar zijn. Er wordt dan ook gesuggereerd dat juist dit element (dat wil zeggen goede boeken voor lage prijzen) het sterke punt van de uitgeverij is.

Pieter Brueghel

Pieter Brueghel behoort naast *Pallieter* tot Timmermans’ werken die in Tsjechië het meest werden becommentarieerd. Alle voorhanden recensies bespreken de allereerste editie van *Pieter Brueghel*, namelijk die uit 1934 uitgegeven door *Družstevní práce*. Ze zijn allemaal een jaar na de uitgave van de Tsjechische vertaling, dat wil zeggen in 1935 verschenen.

Eén daarvan werd door J. Krejčí geschreven en in het sociaal-democratische blad *Právo lidu* (Het Volksrecht) afgedrukt. Krejčí (1935) suggereert dat het verhaal ‘levendig, kleurrijk en plastisch’ is. Hij is van mening dat Timmermans de periode van Brueghel goed afbeeldt, maar dat de roman toch aansluit bij de huidige tijd.

197 Onder het pseudoniem ‘M.’ schuilt mogelijk de redacteur van het tijdschrift Emanuel Masák.

Een andere omvangrijke bespreking is in *Lidové noviny* (De Volkskrant) verschenen. Deze tekst geschreven door een zekere ‘m.n.’ draagt de titel ‘Malíř v románě’ (Schilder in een roman). De recensent zegt dat Timmermans ‘een van onze meest geliefde literaire vrienden’ is en dat het Tsjechische publiek dankzij zijn werken met Vlaanderen kennis heeft gemaakt. Verder schrijft hij dat het ‘een van de beste verwezenlijkingen’ van de uitgeverij *Družstevní práce* was om Timmermans in Tsjechië met zijn roman *Pallieter* te introduceren. Vervolgens stipt hij aan dat *Pieter Brueghel* qua compositie niet perfect is, maar dat het desondanks om een ‘rijk’ boek gaat. Tot slot wordt aandacht aan Vonka zelf besteed: ‘De vertaler die zijn taal in de school van Comenius en van de volksgeleerden heeft verrijkt, is met zo een toewijding en eerlijkheid te werk gegaan die onder onze vertalers zeer zeldzaam zijn.’ (m.n. 1935).¹⁹⁸

Een andere recensie werd in het tijdschrift *Česká osvěta* (Tsjechische voorlichting) gepubliceerd dat voor bibliotheken en organisaties met een voorlichtingsfunctie was bedoeld. De criticus die het stuk met ‘Rja’ ondertekende, geeft aan dat de roman in ‘boeiende vorm’ het leven en werk van Brueghel beschrijft. De roman wordt ‘voor rijpe lezers in stedelijke bibliotheken’ aanbevolen. De recensent uit zich bovendien over de vertaler (die hij trouwens verkeerd ‘R. I. Vonka’ noemt). Hij zegt dat er van een ‘adequate vertaling’ sprake is (Rja 1935).

Een korte vermelding over *Pieter Breughel* kan men ook in het tijdschrift *Udělej – urob si sám* (Doe het zelf) uit 1972 aantreffen. De uitgeverij *Obelisk* adverteert op de hele pagina boeken over kunst die geschikt zijn als kerstcadeaus. Timmermans heeft in de roman ‘een bonte serie van het leven van de kunstenaar’ geschapen, aldus de auteur van dit stuk (Galerie Obelisk 1972).

Het kindeken Jezus in Vlaanderen

Laten we verder gaan met *Het kindeken Jezus in Vlaanderen* dat eveneens grote journalistieke aandacht kreeg. Alle Tsjechische recensies die dit werk bespreken, gaan over de boekuitgave uit 1939. Het blijkt dat de journalistieke receptie van deze roman als positief kan worden bestempeld. Alle recensenten uiten hun enthousiasme op een vrij hoogdravende manier. Het is trouwens opmerkelijk dat men in de meeste recensies steeds dezelfde formuleringen terugvindt. Zo wordt in bijna alle teksten benadrukt dat Vlaanderen een mooie streek is en dat de roman ‘simpel en prachtig’ is.

Een zekere ‘Ma-šek’ laat zich in zijn recensie voor het katholieke tijdschrift *Museum* begeistert over de roman uit. Vlaanderen wordt er als ‘mooi’ bestempeld

198 Zoals reeds vermeld, heeft translatologisch onderzoek uitgewezen dat er van eerlijkheid geen sprake is (zie eerder).

en er wordt gesuggereerd dat het verhaal de lezers ‘reeds aan het begin boeit’. In het boek wordt volgens de recensent liefde voor Christus getoond waardoor het ‘grotten en kleinen, armen en rijken’ kan interesseren (Mašek 1939–1940).

In het economische weekblad *Český Lloyd* (Tsjechische Lloyd) wordt *Het kinden* samen met de roman *The Voyage Home* van de Engelse schrijfster Storm Jameson (1891–1986) becommentarieerd. Beide boeken worden er ‘voortreffelijk’ genoemd. De anonieme recensent geeft enerzijds toe dat Timmermans’ roman ‘simpel’ is, anderzijds beschrijft hij hem als ‘schattig’ en ‘prachtig’. Aangezien de recensie vlak voor Kerstmis is verschenen, wordt er gesuggereerd dat het vanwege zijn ‘innerlijke schoonheid’ en prachtige kافت om een goed cadeau gaat. Ook in deze recensie wordt de schoonheid van het Vlaamse landschap geprezen (Literatura 1939a).

In het daaropvolgende nummer van *Český Lloyd* is een andere recensie verschenen die echter een compilatie van de vorige recensie en een advertentie gepubliceerd in *Měsíc* is (zie verder). Er wordt alleen aan toegevoegd dat dit ‘schattige werk uit de hoogten van enthousiasme en medelijden wordt verteld’ (Literatura 1939b).

Interessant genoeg vindt men in verschillende Tsjechische kranten en tijdschriften korte vermeldingen over het boek die als doel hebben het te promoten wat sinds het einde van de 19e eeuw een standaardprocedure was. In deze bronnen worden ‘gestandaardiseerde’ zinnen gebruikt om de roman te beschrijven. Zulke vermeldingen zijn te vinden in de krant *Polední list* (Het Middagblad; Ježíšek ve Flandřích 1939), het maatschappelijk-culturele tijdschrift *Salon* (Co nového vyšlo 1940), het maatschappelijke tijdschrift *Měsíc* (De Maand; Ježíšek ve Flandřích 1938) en het dagblad *Národní listy* (De Volksbladen; rk 1939).

Anna-Marie

In wat volgt ga ik op de recensies van *Anna-Marie* in. De eerste Tsjechische uitgave uit 1934 wordt besproken door de literaire theoreticus en recensent Václav Brtník (1895–1955) die zich voornamelijk met het werk van de dichter Jaroslav Vrchlický bezighield. Zijn tekst is in juli 1934 in *Venkov* (Het Platteland) verschenen. Brtník suggereert dat de uitgave dankzij haar fraaie vorm als bibliofiel kan worden bestempeld. Hij geeft enerzijds toe dat het verhaal ‘simpel’ is, anderzijds prijst hij het als ‘poëtisch zacht en charmant’ en zelfs ‘betoverend’. Hij geeft foutief aan dat het pas om het tweede werk van Timmermans gaat dat in Tsjechië werd gepubliceerd en hoopt daarom dat het niet het laatste werk van ‘deze voortreffelijke moderne dichter’ is dat het Tsjechische publiek te lezen krijgt. De vertaling wordt er als ‘goed’ becommentarieerd. Timmermans wordt trouwens in deze recensie meermaals als een ‘noordse auteur’ aangeduid wat enigszins verwarrend klinkt (Brtník 1934).

Een andere recensie die eveneens op de eerste uitgave betrekking heeft, vindt men in het blad *Česká osvěta* (Tsjechische voorlichting) uit december 1934. Een zekere 'jšr.'¹⁹⁹ beschrijft er de inhoud van het boek en beschrijft het als een 'gevoelsidylle uit het verleden van een Nederlands stadje'. Het gaat volgens hem om een 'goed kunstwerk' waarin de verhouding tot God van groot belang is. Verder wordt er net zoals bij *Pieter Brueghel* verondersteld dat de roman voor 'rijpe lezers in stedelijke bibliotheken' geschikt is wat erop kan duiden dat hij als intellectueel en kwalitatief op een hoog niveau werd gezien (jšr 1934).

De enige recensie die de tweede editie uit 1945 becommentarieert, vindt men in het tijdschrift *Knihovna* (De Bibliotheek) dat door het verbond van Tsjechische bibliothecarissen werd uitgegeven. In deze recensie uit 1946 die door een verder onbekende 'k' werd geschreven, wordt gesuggereerd dat het om een 'succesvolle roman' gaat. Hij wordt dan ook met *Clochemerle* van Gabriel Chevallier vergeleken omdat in allebei de boeken de komische toon overheerst. Als een van de positieve punten van de roman wordt het goed gestructureerde verhaal genoemd. De recensent laat zich verder over de vertaling uit die hij als 'vlot en vindingrijk' beschrijft (k 1946).

Naast bovengenoemde recensies werden er enkele teksten gevonden die ter promotie van *Anna-Marie* dienden. Zo stimuleerde de uitgeverij V. Čejka de Tsjechische uitgave van deze roman op de kaften van haar overige romans wat sinds eind jaren 20 in Tsjechië gebruikelijk was.²⁰⁰ Ook in de flaptekst van *Anna-Marie* zelf, die waarschijnlijk door de uitgeverij werd opgesteld, vindt men een zeer positieve beschrijving van de roman. *Anna-Marie* wordt er omschreven als een 'volmaakt dichtwerk met een wonderbaarlijk fijne opbouw en een van de boeken die nooit verouderen' (Timmermans 1934: flaptekst).

De pastoor uit den bloeyenden wijngaardt

Wat *De pastoor uit den bloeyenden wijngaardt* aangaat, hebben alle beschikbare recensies betrekking op de boekenuitgave uit 1938. Al in november dat jaar is in *Lidové noviny* (De Volkskrant) een bondige bespreking verschenen. De recensent die zich onder het pseudoniem 'n' verbergt, is van mening dat het om een 'voortreffelijk prozawerk' gaat. Hij stelt vast dat de verhouding tot landschap en tot God voor de roman essentieel zijn. Tot slot bestempelt hij de vertaling van Půža als 'goed en keurig' (n 1938).

199 Het gaat mogelijk om de literator Jan Šnobl (zie Vopravil 1973: 1270–1271).

200 In het boek *Velké děti* (Grote kinderen) van de Tsjechische schrijver Bohumil Novák (1908–1992) wordt *Anna-Marie* als 'een schattig verhaal' bestempeld (Novák 1936: 274). Op de kft van *A House Divided* van Pearl S. Buck wordt vastgesteld dat de Tsjechische editie van *Anna-Marie* een 'luxueuze uitgave' is (Buck 1940: kft). In *Sons* (eveneens geschreven door Pearl S. Buck) is sprake van 'het intiemste werk van de grote dichter' (Buck 1936: kft).

In *Lidové noviny* werd een maand later een tweede (dit keer omvangrijke) recensie van *De pastoor* gepubliceerd. Het gaat om een gezamenlijke recensie van *De pastoor uit den bloeyenden wijngaerd* en *De goede moordenaar* van Antoon Coolen. Er is zoals gewoonlijk sprake van de schoonheid van Brabant. De natuur, wisseling van seizoenen en liefde voor God worden als de centrale elementen van het boek gepresenteerd. Vervolgens worden de drie hoofdpersonages besproken waarop er wordt geconstateerd dat men 'in de hedendaagse literatuur weinig van zulke gelukkig en intensief afgebeelde figuren vindt' (bn 1938).

In het katholieke tijdschrift *Museum* uit het jaar 1939 staat een beknopte recensie waarin Timmermans' naam tot 'Timmermaus' wordt verbasterd. Een onbekende recensent suggereert dat voor de roman 'de schoonheid van de eenvoud' typerend is. De lezer kan zich dan ook tijdens het lezen de alledaagse schoonheid van dingen realiseren. Het boek wordt als 'artistiek mooi en trefzeker' beschreven (Nové knihy 1938–1939).

Een interessante bespreking vindt men in het reeds genoemde tijdschrift *Archa* (De Ark) uit 1939. Een zekere 'M.' (het gaat mogelijk om dezelfde persoon die voor dit periodiek de recensie van *Pallieter* heeft geschreven) beschrijft Timmermans als 'de beroemdste hedendaagse Vlaamse schrijver'. *De pastoor* is naar zijn mening simpel geschreven en daarom tevens voor 'de gewone lezer' toegankelijk. Verder schrijft hij dat de roman de lezers de schoonheid van Vlaanderen en van zijn inwoners laat zien. Tot slot betreurt hij het feit dat de uitgeverij *Akord* dit werk in een vertaling uit het Duits heeft uitgegeven, terwijl er al een vertaling van Odvalil bestaat (M 1939). Uit deze opmerking, die er overigens van getuigt dat het boek als hoge literatuur werd beschouwd, kan men afleiden dat de vertaling van Odvalil vermoedelijk rechtstreeks was (zie eerder).²⁰¹

Bovendien staat op de flappen van *De Pastoor* een korte tekst die het werk karakteriseert. Het wordt daar gepresenteerd als een tegenpool van ingewikkelde psychologische romans met complexe personages. Het gaat juist om 'een gezonde, spontane opstand van het gezonde leven'. De figuren zijn dan ook 'levendig en intens' (Timmermans 1938: flaptekst).

De zeer schone uren van Juffrouw Symforosa, begijntjen

In de voorhanden bronnen is slechts één tekst te vinden die zich met de kwaliteit van *De zeer schone uren van Juffrouw Symforosa, begijntjen* bezighoudt, concreet met de boekenuitgave. Het gaat strikt genomen niet om een recensie, maar om een bericht in *Lidové noviny* (De Volkskrant) die de jaarlijkse bijeenkomst van Moravische

201 Ook de verder niet bekende journalist vraagt zich in de krant *Národní listy* (De Volksbladen) af waarom de roman niet rechtstreeks uit het Nederlands werd vertaald (jr 1938).

bibliofielen uit juni 1929 behandelt. De tekst waarin *Symforosa* wordt becommentarieerd, is enigszins tegenstrijdig. Aan de ene kant beschrijft de recensent met het acroniem ‘ill’, waarachter de bekende literator Arne Novák (1880–1939) schuilt (Vopravil 1973: 998–999), het boek als ‘een onnozele [...] klooster-idylle’ en als ‘een brevier van dankbare kloostereenvoudigheid’. Aan de andere kant stelt hij dat het werk beschikt over ‘alle voordelen van zijn auteur, de buigzame meester van het Vlaamse proza’ (ill 1929).

Adriaan Brouwer

Wat *Adriaan Brouwer* betreft, zijn er voor zover bekend geen recensies voorhanden. In het communistische Tsjechoslowakije waren recensies tot de jaren 80 dan ook ongebruikelijk. Het enige (zij het subjectieve) waardeoordeel daarover vindt men in een uitgave van het reeds besproken tijdschrift *Naše rodina* (Ons gezin) uit 1970 waar een advertentie van de uitgeverij *Obelisk* staat waarin onder andere *Adriaan Brouwer* wordt gepromoot. Er wordt vermeld dat Timmermans’ romans in Tsjechië al voor de Tweede Wereldoorlog populair waren. Er is sprake van ‘een typische vertegenwoordiger van een ironisch en humoristisch genre’. Het boek zou dan ook ‘een krachtig beeld van barokke zinnelijkheid’ geven (Nechybí ve vaší knihovně 1970).

Een korte mededeling over het verschijnen van *Adriaan Brouwer* (die er foutief als ‘Adriaen’ wordt aangegeven) treft men in januari 1971 in *Rudé právo* (Rood recht) aan. In dit dagblad dat door de Tsjechoslowaakse communistische partij werd uitgegeven, werd opnieuw vermeld dat Timmermans ‘een typische vertegenwoordiger van het ironische en humoristische genre’ was (f 1971).

Boerenpsalm

Wat de *Boerenpsalm* betreft, zijn er slechts twee recensies voorhanden. De eerste is te vinden in het tijdschrift *Česká osvěta* (Tsjechische voorlichting) uit 1937. Een niet nader bekende ‘mk.’ bespreekt de inhoud van de roman en schrijft dat het essentiële motief van het boek ‘liefde voor de natuur’ is. De roman laat bij de lezers ‘een sterke indruk’ achter, aldus de auteur (mk 1937: 84). In een uitgave van de krant *Venkov* (Het Platteland) uit 1938 wordt verder vermeld dat in het tijdschrift *Osvěta venkova* (Voorlichting van het platteland) een recensie van de *Boerenpsalm* geschreven door Jan Pilař staat.²⁰²

202 De naam Timmermans wordt er trouwens tot „Timmerhans“ verbasterd. De genoemde recensie is moeilijk verkrijgbaar. Zie: N. ‘Osvěta Venkova o branné výchově’. In: *Venkov* (22. 1. 1935), jrg. 33, nr. 129, p. 4.

Andere opmerkingen die iets met de kwaliteit van de roman te maken hebben, staan in het reeds genoemde artikel over *De goede moordenaar* en *De pastoor uit den bloeyenden wijngaerd* gepubliceerd in 1938 in *Lidové noviny* (De Volkskrant). Hierin wordt *Boerenpsalm* als ‘prachtig’ beoordeeld (bn 1938).

Het boek was blijkbaar populair. Dat kan men afleiden uit een enquête uit 1938 genaamd ‘Co četli čeští spisovatelé na prázdninách’ (Wat hebben Tsjechische schrijvers op vakantie gelezen). František Hrubín (1910–1971) geeft aan dat hij onder meer *Boerenpsalm* heeft gelezen (Málková & Řehák 2009: 213–214). Verder wordt de roman in 1940 in een lijst van ‘de meest interessante boeken van de week’ opgenomen die door de beroemde boekwinkel *Topič* in Praag werd samengesteld (Nejzajímavější knihy týdne 1940).

Verder wordt er in de flaptekst van de uitgave uit 1941 aangegeven dat ‘De Boerenpsalm als het beste werk van Timmermans en het beste werk van de Vlaamse literatuur wordt aangeduid.’ Verder wordt er (waarschijnlijk conform de Blut-und-Boden-Literatur) gesuggereerd dat het werk een ‘ode aan de aard [i]s die ons allemaal de kost geeft’. Het verhaal is volgens de auteur van de tekst simpel, maar lijvig en beschrijft op een gevoelige, maar niet sentimentele manier de verhouding van de mens tot de natuur (Timmermans 1941: flaptekst).

Overige titels

Wat de *Driekoningentryptiek*, *De harp van Sint Franciscus* en *De familie Hernat* betreft, werden er helemaal geen recensies gevonden of andere teksten die op de kwaliteit ervan zouden ingaan. De enige vermelding vindt men in het populair-wetenschappelijke boek over literatuur *Třináctá komnata* (De geheime kamer). *De familie Hernat* wordt er als voorbeeld van een romankroniek gegeven (Šuleř 2007: 265).²⁰³ Verder werd in 1934 *De harp* in de lijst *Nový průvodce dnešního čtenáře* (Nieuwe gids voor de hedendaagse lezer) opgenomen die voor de eerdergenoemde uitgeverclub *Kmen* (De Stam) door de bekende dichter František Halas (1901–1949) werd samengesteld. Er wordt gesuggereerd dat de roman een enthousiast werk over Franciscus van Assisi is waarin zijn ‘aardige humor’ een plaats inneemt (Halas 1934: 75–76).

Timmermans’ werken in het algemeen

In de Tsjechische periodieken verschenen verder een paar artikelen die gaan over het werk van Timmermans in het algemeen. In de reeds genoemde tekst ‘Twee

203 Behalve dat noemt Šuleř Antoon Coolen en zijn werken *De drie gebroeders* en *Dorp aan de rivier*.

romans uit de Lage Landen', die in *Lidové noviny* (De Volkskrant) werd gepubliceerd, wordt Timmermans aangeduid als 'dichter van enkele werken waarin het gehele Vlaamse platteland op grootste en tegelijk eenvoudige wijze tot leven komt'. Timmermans' werken worden er als "de belichaming van de Vlaamse genius" in de mooiste zin van het woord' gekarakteriseerd (bn 1938: 3).

In augustus 1943 werd in *Lidové noviny* een omvangrijk artikel met de titel 'Flámská duše v zrcadle básnictví' (De Vlaamse ziel in de spiegel van de dichtkunst) gepubliceerd. Zijn auteur (een niet nader bekende F.F.) schrijft over een Duitse anthologie van Vlaamse letterkunde die door Karl Jacobs werd samengesteld. In deze publicatie werd een werk van Timmermans opgenomen 'die voor de Tsjechische lezer heel goed bekend' is, namelijk *Neviditelná ruka* (De bende van de onzichtbare hand) (F.F. 1943: 4). Het is me echter niet bekend dat dit werk naar het Tsjechisch is vertaald. Bij het Tsjechische lezerspubliek kon wel de Duitse vertaling bekend zijn.

Timmermans wordt verder in het artikel 'Klasik vlámské literatury' (Een klassieker van de Vlaamse literatuur) vermeld dat in 1986 in de katholieke georiënteerde krant *Lidová demokracie* (De Volksdemocratie) werd afgedrukt. Er is sprake van de achtentachtigste verjaardag van Gerard Walschap die samen met Claes, Streuvels en Timmermans tot de voornaamste vertegenwoordigers van de Vlaamse literatuur behoorde, aldus de krant. Er wordt trouwens gesuggereerd dat de in het Nederlands geschreven Belgische literatuur bij de Tsjechische lezers heel succesvol was (koi 1986: 5).

De lezers kregen tevens de informatie welke nieuwe werken Timmermans aan het voorbereiden was²⁰⁴ en waar hij naartoe reisde²⁰⁵. Ze werden verder op de hoogte gesteld van literaire prijzen die Timmermans heeft ontvangen. Zo schrijft *Lidové noviny* (De Volkskrant) in mei 1942 dat de Rembrandtprijs aan Timmermans werd uitgereikt (kp 1942: 3). Een jaar later is in *Lidové noviny* een bericht verschenen waarin wordt verteld dat Timmermans en zijn Duitse vertaler Karl Jacobs een prijs voor hun drama *Pieter Breughel* hebben ontvangen (vl 1943: 4). Het ging om een competitie van de Duitsch-Vlaamse Arbeidsgemeenschap oftewel DeVlag.²⁰⁶

204 In een uitgave van *Lidové noviny* (De Volkskrant) uit februari 1943 leest men over nieuwe werken die 'de voortreffelijke Vlaamse dichter' aan het schrijven is. Het gaat om een studie over Oscar van Rompay (in het artikel verkeerd aangeduid als 'Rampacy'), een roman over Adriaan Brouwer en een toneelstuk over Pieter Brueghel (ep. 1943: 4).

205 In januari 1940 wordt in het dagblad *Moravská orlice* (Moravische Adelaar) over buitenlandse auteurs geïnformeerd die naar het Duitse Rijk op bezoek komen. Naast Jo van Ammers-Küller (die er foutief als een Deense schrijfster wordt aangegeven) komt ook Felix Timmermans, aldus de krant (Návštěvy 1940: 4).

206 DeVlag werd oorspronkelijk opgericht als een verband voor culturele samenwerking tussen Vlaanderen en Duitsland en is later tot een uitgesproken nazi-organisatie uitgegroeid (De Wever).

Timmermans' leven

In de Tsjechische schriftelijke media werd zowel over Timmermans' oeuvre alsmede over zijn leven geïnformeerd. Zo leest men in 1934 in de liberale krant *Národní listy* (De Nationale Bladen) dat Timmermans de vicepresident van de vereniging *Scriptores Catholici* is geworden (Drobné kulturní zprávy 1934).

In augustus 1936 kondigt dezelfde krant de vijftigste verjaardag van Timmermans aan. In dit beknopte artikel geschreven door een zekere 'jr.' worden kort zijn jeugd en zijn ontwikkeling tot schrijver besproken. Verder wordt er aangegeven dat hij in Tsjechië dankzij de romans *Pallietier* en *Pieter Brueghel* bekend is geworden. Tot slot wordt er gesuggereerd dat in het Tsjechisch een aantal 'legenden' van Timmermans werd gepubliceerd die voornamelijk door Otto F. Babler werden vertaald. Het zou gaan om *Driekoningentryptiek*, *Het kindeken Jezus in Vlaanderen*, *De harp van Sint Franciscus* en *Anna-Marie* (jr 1936: 2). Voor zover bekend werd echter van deze vier werken alleen *Driekoningentryptiek* door Babler vertaald.

In juli en augustus 1940 werden de lezers daarover geïnformeerd dat Timmermans uit Frankrijk naar België terugkeerde (ČTK 1940: 2; Básníkův návrat ze zajetí 1940: 2; r.k. 1940: 4). In 1946 informeert de sociaaldemocratische krant *Slovo národa* (Het Volkswoord) over de zestigste verjaardag van Timmermans. Hij wordt er bestempeld als een 'Hollandse schrijver [...] die bij ons [in Tsjechië] goed bekend is' (Výročí 1946: 4). In een andere uitgave van dezelfde krant vindt men nog een andere tekst die over zijn zestigste verjaardag gaat. Timmermans wordt er aangeduid als 'de voornaamste Vlaamse schrijver'. Op een studiereis naar Italië na 'bleef hij trouw aan zijn geboorteplaats'. Zijn werken bevatten 'een wijze glimlach, levensrust en grappige en gezonde humor' (rs 1946: 3).

In februari 1947 publiceert de socialistische krant *Rovnost* (Gelijkheid) een bericht over het overlijden van Timmermans. Hij wordt er als een 'bekende Vlaamse schrijver' bestempeld wiens werken op grote schaal naar vreemde talen werden vertaald (Z kulturního světa 1947: 5).

Daarnaast werden er enigszins curieuze berichten afgedrukt. Zo vindt men in *Lidové noviny* (De Volkskrant) uit 1943 de informatie dat men in België een debat voerde over de geboorteplaats van Rubens. Timmermans beweerde dat het Lier was geweest, zijn eigen geboorteplaats dus (ep 1943: 3).

Een vrij anekdotische vermelding over Timmermans vindt men in *Lidové noviny* (De Volkskrant) uit mei 1943. Er wordt gesuggereerd dat 'de Hollandse schrijver en dichter' niet van schrijven hield en brieven te laat beantwoordde. Zijn vriend, de Antwerpse componist Renaat Veremans (1894–1969), overtrof hem hierin wanneer hij pas acht maanden na de geboorte van Timmermans' zoon hem een wenskaart toestuurde (h 1942: 2).

Zoals te zien is, werd er in de Tsjechische pers tamelijk veel aandacht aan Timmermans besteed. Er zijn niet alleen veel recensies van zijn beroemdste werken verschenen, maar ook artikelen die over zijn leven informeren. Wat de literaire kwaliteit van Timmermans' boeken betreft, wordt er in veel recensies aan de ene kant geconstateerd dat ze een simpele plot hebben, eenvoudig geschreven zijn en geen grote thema's behandelen. Aan de andere kant wordt het levensoptimisme in zijn werk geprezen, evenals de aandacht voor de relatie tussen mens en natuur.

Verder wordt in de artikelen heel vaak de schoonheid van het Vlaamse landschap benadrukt die Timmermans in zijn romans afbeeldt. Dit gaat gepaard met de dan gangbare beeldvorming van het Vlaamse platteland, dat met romantiek en landbouw werd geassocieerd (zie eerder). In een aantal teksten wordt bovendien een verband gelegd tussen de werken van Timmermans en de Hollandse en Vlaamse schilderkunst. Als men weer de imagologie ter hand neemt, is dit geenszins verbazingwekkend omdat Vlaanderen vaak met de beeldende kunst in verband wordt gebracht.

Deze hetero-images, die door Tsjechische recensenten alsmede lezers werden gemaakt, lijken niet zelden over te gaan tot 'starry-eyed idealizations' zoals Beller & Leerssen het noemen. Dit hangt er vermoedelijk mee samen dat de vertegenwoordigers van de doelcultuur altijd slechts met fragmenten van de broncultuur worden geconfronteerd (zie eerder). Zoals hiervoor in het theoretische gedeelte werd aangegeven, is het imago van de broncultuur essentieel voor het realiseren van vertalingen en hun receptie in de doelcultuur.

6.2.2 Intertekstueel en multimediaal subsysteem

Timmermans wordt niet alleen in journalistieke bronnen ter sprake gebracht, dat wil zeggen in kranten en tijdschriften, maar ook in andere bronnen. Zo vindt men in een paar Tsjechische teksten citaten uit zijn boeken. Bovendien werden enige van zijn werken geadapteerd. Op dit intertekstuele en multimediale subsysteem ga ik in dit gedeelte in. Dat intertekstuele en multimediale receptie van groot belang is, constateert Lefevere (in Hermans 2020: 127) die schrijft dat 'much of our cultural knowledge, is based not on direct contact with "originals" but on the various "rewritings" in circulation'. Hij zegt zelfs dat 'rewritings' het imago van het originele werk bepalen wanneer het origineel niet voorhanden is (ibidem).

In een aantal Tsjechische teksten worden citaten uit Timmermans' werken geïntegreerd. Dit geldt bijvoorbeeld voor een artikel over landbouw geschreven door de toenmalige Tsjechoslowaakse Minister van Binnenlandse Zaken Josef Černý (1885–1971) dat in december 1937 in de inmiddels bekende krant *Venkov* (Het Platteland) werd gepubliceerd (Černý 1937: 1). Een spreuk van Timmermans

bevindt zich verder in de verzameling citaten *Kniha duchaplných sentencí* (Boek van scherpzinnige sententies) uit 1992 (*Kniha duchaplných sentencí* 1992: 53).

Een citaat van Timmermans vindt men eveneens aan het begin van het gedicht 'Jarní sonáta' (De Lentesonate) van schrijver Jan Pilař (1917–1996), concreet in de dichtbundel *Stesk Orfeův* (Orpheus' gejammer) (Pilař 1940: 53).²⁰⁷ Een ander citaat van Timmermans is te vinden in het essay *O svobodě* (Over vrijheid) dat door de beroemde schilder Emil Fila (1882–1953) werd geschreven (Fila 1948: 26–228). Timmermans wordt bovendien vluchtig vermeld in het boekje *Ptačí budky* (De Vogelhuizen) van de bekende dichter Jakub Deml (1878–1961).²⁰⁸

In een verzameling citaten die de dichter Petr Bezruč (1867–1958) tijdens zijn lezingen heeft genoteerd, staat de volgende zin afkomstig uit *Pieter Breughel*: 'Lid z rolí a z ulic, to je sůl země, to jsou plíce národní společnosti.' (Památník Petra Bezruče 1966: 62 [cursief in het origineel])²⁰⁹.

Verder is het noemenswaardig dat in de Tsjechische jeugdroman *Poklad bohyně Caissy* (De Schat van godin Caïssa) uit 1971 *Adriaan Brouwer* een rol speelt. Het boek van František Josef Prokop kan als een mengsel van een populair-wetenschappelijk boek over schaken en een verhalenbundel worden gekarakteriseerd. Aan het begin van het hoofdstuk gewijd aan Rip van Winkle²¹⁰ wordt een fragment uit de Tsjechische vertaling van *Adriaan Brouwer* geplaatst. In het opgenomen fragment wordt de boosaardige vrouw van Frans Hals ter sprake gebracht.²¹¹ In *Poklad bohyně Caissy* wordt de vrouw van Rip van Winkle namelijk ook als kwaadaardig beschreven (Prokop 1971: 198).

Interessante informatie over Timmermans komt naar voren in het tamelijk recente boek *Osvobozené* (Bevrijd; 1922) dat over het Tsjechische theater *Osvobozené divadlo* (Bevrijd toneel) gaat. De auteur van deze publicatie vermoedt dat voor

207 Dit is dezelfde Jan Pilař die een recensie over de *Boerenpsalm* heeft geschreven (zie eerder).

208 Het boek werd opgedragen aan een zekere Armando van den Enden en zijn vrouw die de geboorteplaats van Deml, namelijk Tasov bezochten.

209 In het Nederlandse origineel luidt de zin als volgt: 'Die [mensen] van de velden en de straatjes zijn het zout van de steden, de longen van de maatschappij.' (Timmermans 1928: 350). In de vertaling van Vonka staat 'polí' in plaats van 'rolí', maar qua betekenis komt het op hetzelfde neer. Beiden woorden betekenen namelijk 'velden'.

210 Rip van Winkle is de hoofdfiguur van het gelijknamige verhaal geschreven door Washington Irving en uitgegeven in 1819. Het gaat om een Amerikaan van Nederlandse afkomst die de Amerikaanse Onafhankelijkheidsoorlog verslaat.

211 In de Tsjechische vertaling vindt men het desbetreffende fragment op pagina 37, in het origineel op pagina 71: 'In mijn hart dank ik den ouden Breugel, ik dank Rubens en Rembrandt. Frans Hals is de zon, waaronder ik ben opengegaan. Hij was een goede kerel, en wat er scheef aan hem was, kwam meestendeels door zijn vrouw. Dat was een snep, een gier van een snep, een pinneken-nauw, altijd kankerend, altijd zuur en citroen; een onhebbelijke ekster, kruidje-roer-me-niet, te proper, te moei-al, te deftig, te van alles; dom, hovaardig, jaloersch. Ik kan er niet genoeg kwaad van zeggen. Een vrouw om dood te netelen. Hoe die vent met zoo'n vergift onder één dak kon wonen, en dan nog zoo'n glinsterend, zuiver kunstwerk maken, ging boven mijn haar.' (Timmermans 1948: 71).

het drama *Těžká Barbora* (Zware Barbora) uit 1937 als inspiratiebron één van Timmermans' romans diende, namelijk *Pallieter* of *De harp van Sint Franciscus*. Direct daarna geeft hij echter aan dat er 'behalve de ontspannen sfeer van het toneelstuk niets op een samenhang met Timmermans' werk wijst' (Schonberg 1992: 365 en 393).²¹²

Het kindeken Jezus in Vlaanderen werd op 25 december 1935 door de openbare radiozender *Československý rozhlas* (Tsjechoslowaakse omroep) uitgezonden. De omroep heeft de vertaling van Otokar Fischer gebruikt die door een zekere mevrouw Boldová werd voorgelezen.²¹³

Wat filmadaptaties betreft, lijkt het dat er op de Tsjechische, respectievelijk Tsjechoslowaakse televisie geen verfilming van Timmermans werd uitgezonden.²¹⁴ Het heeft er alle schijn dat er zelfs geen filmadaptatie van zijn werk in de bioscopen werd vertoond.²¹⁵ De enige uitzondering is de moderne bewerking van *En waar de sterre bleef stille staan* met de Engelse titel *Little Baby Jesus of Flandr* geregisseerd door Gust van den Berghe en in 2010 uitgekomen. Onder de naam *Ježíšek z Flander* (Kleine Jezus uit Vlaanderen) werd hij in 2011 op het filmfestival Febiofest in Praag gepresenteerd (FDb.cz).

In januari 1940 heeft *Lidové noviny* (De Volkskrant) daarover geïnformeerd dat er in Antwerpen een nieuwe Vlaamse filmstudio werd opgericht. Een van de nieuwste films die er werden gemaakt, was *Tajný útěk do Antverp* (Een geheime vlucht naar Antwerpen)²¹⁶ waarvan 'de bekende Vlaamse schrijver' Felix Timmermans de auteur was. De film zou een groot succes geboekt hebben (če 1940: 6).

Verder komt naar voren dat in september 1932 in de hoofdbibliotheek in Praag de tentoonstelling *Výstava belgické knihy v Praze* (Tentoonstelling van het Belgisch boek te Praha)²¹⁷ te zien was. Naast werken van Maurice Maeterlinck en Guido Gezelle werden er de volgende titels van Timmermans gepresenteerd:

212 Deze toneelgroep die vandaag de dag vooral dankzij zijn hoofdacteurs Jiří Voskovec (1905–1981) en Jan Werich (1905–1980) bekend is, verzette zich in de jaren dertig tegen de nazi's. Het toneelstuk *Těžká Barbora* (Zware Barbora) is duidelijk door de Lage Landen geïnspireerd. Het verhaal speelt zich in het stadje Eidam af en de personages hebben Nederlandse namen zoals 'Kristian van Bergen' en 'Vandergrunt'. Schonberg suggereert verder dat de sfeer van dit drama op oude Hollandse en Vlaamse meesters berust en met name op Brueghel.

213 De huidige radiozender *Český rozhlas* (Tsjechische Omroep) is in het bezit van de tekst, maar de opname is niet meer terug te vinden. Informatie ontvangen van een archivaris van de Tsjechische omroep (schriftelijke mededeling, 10. 1. 2020).

214 Schriftelijke mededeling van archivariissen van de openbare televisiezender *Česká televize* (Tsjechische televisie; 13. 1. 2020 en 14. 1. 2020).

215 Schriftelijke mededeling van een medewerkster van *Národní filmový archiv* (Nationaal Filmarchief; 22. 1. 2020).

216 Het gaat om de film *Een engel van een man* uit 1939 die op Timmermans' novelle *De zachte keel* is gebaseerd (VPRO Cinema).

217 Nederlandse titel overgenomen van de publicatie.

Het Hovenierken Gods en *De zeer schone uren van Juffrouw Symforosa* samen met hun Franse uitgaven *Triptyque de Noël* en *Les Très Belles Heures de Mademoiselle Symphorose* (Sobotková 1932: 5). De bibliotheek heeft de tentoonstelling van een catalogus voorzien (*Výstava belgické knihy v Praze* 1932).²¹⁸

Behalve dat bestaan er twee muziekstukken die op teksten uit *Pallierter* zijn gebaseerd. De eerste compositie heet *Vánoční píseň slepých žebráků z knihy F. Timmermanse "Pallierter"* (Het kerstlied van de blinde bedelaars uit het boek "Pallierter" van F. Timmermans) en werd door Jan Evangelista Zelinka (1893–1969) gecomponeerd. Hij is bedoeld 'voor een solostem of een eenstemmig koor met begeleiding van piano, orgel, harmonium'. De partituur werd in 1929 uitgegeven in een editie onder de naam *Čisté chvíle. Levná sbírka písní* (Schone momenten. Een goedkope verzameling liederen) (Zelinka 1929).

In 1941 heeft de uitgeverij *Melantrich* samen met *Foersterova společnost* (Foersters maatschappij) een partituur uitgegeven waarin het muziekstuk *Klekání* (De Avondklok) is opgenomen dat door de bekende componist Josef Bohuslav Foerster (1859–1951) werd geschreven. De compositie is voor een gemengd koor bedoeld en wordt op woorden uit het hoofdstuk *Een Meiavond* gezongen. De woorden in de partituur zijn (op enkele herhalingen na) identiek met de vertaling van Vonka. Aangezien het muziekstuk in 1941 is verschenen, ligt het voor de hand dat Foerster de tekst van de editie uit 1940 heeft overgenomen.²¹⁹ In de partituur staat keurig vermeld dat de tekst door Timmermans werd geschreven en dat het lied aan de 'zangersvereniging "Žerotín" in Olomouc' was gewijd (Foerster 1941).

Zoals uit het voorgaande blijkt, is er in de Tsjechische receptie van Timmermans sprake van intertekstualiteit. Zo werden fragmenten uit Timmermans' teksten in een paar Tsjechische literaire werken en krantenartikelen geciteerd, enkele daarvan geschreven door befaamde schrijvers zoals Jakub Deml en Petr Bezruč. Bovendien zagen we verschillende voorbeelden van de 'multimediale receptie' van Timmermans' werk (adaptaties). Zo bestaan er maar liefst twee muziekstukken die op woorden uit *Pallierter* zijn gebaseerd. Behalve dat is er een luisterfragment en een film die in Tsjechië werden getoond, en zelfs een tentoonstelling. Al deze aspecten getuigen daarvan dat Timmermans inderdaad gelezen werd en dat zijn werken in verschillende vormen in de Tsjechische samenleving circuleerden. Ik ben van mening dat deze intertekstuele en multimediale receptie tot de bekendheid van Timmermans onder de Tsjechische lezers hebben bijgedragen.

218 *Výstava belgické knihy v Praze*. Ústřední knihovna města Prahy, Praha 1932.

219 Tsjechische tekst: *Klekání zaznívá! Zvon pod křídly anděla zvoní, jenž oděň oblakem, nad zvonem se kloní. Ave Maria! Klekání zaznívá, a slovo tělem učiněno jest. Do domu chudých vede tolik tichých cest! Ave Maria* (Timmermans 1940: 33). Nederlands origineel: 't Pardoent, en op de klokke slaat Gods Engel in een wolkgewaad. Ave Maria! 't Pardoent, en 't vleeschgeworden Woord bij arme liēn te huis behoort. Ave Maria!...' (Timmermans 1916: 26).

6.3 Rol van politieke factoren

In dit gedeelte neem ik de politieke factoren onder de loep die de Tsjechische receptie van Timmermans hebben beïnvloed. Ik bekijk hoe de Tsjechische receptie van Timmermans in twee subsystemen fungeerde, namelijk in het subsysteem van het nazisme en het communisme.

6.3.1 Subsysteem van het nazisme

Zoals eerder vermeld, heeft het nazisme de Tsjechische receptie van Timmermans geenszins negatief beïnvloed. In het Protectoraat Bohemen en Moravië is een groot aantal van zijn werken in boekvorm verschenen, concreet de eerste edities van *Het kindeken Jezus in Vlaanderen* (1939), *Boerenpsalm* (1940), *De harp van Sint Franciscus* (1942), *De Familie Hernat* (1943) en *Anna Marie* (1945). Verder zijn er twee herdrukken verschenen: *Pallieter* (1940) en *Pieter Brueghel* (1940).

Een eerste verklaring hiervoor is dat het Tsjechische literaire systeem tijdens het Protectoraat sterk van het Duitse literaire systeem afhankelijk was. Daar lag politieke subordinatie aan ten grondslag. Daarmee wordt de hypothese van Even-Zohar bevestigd die aanstipt dat de afhankelijkheid van literaire systemen niet zelden de grenzen van de literatuur overstijgt. Timmermans was een in Duitsland gepropageerde auteur en heeft zelfs de Rembrandtprijs ontvangen. Daarom ligt het voor de hand dat hij ook in Tsjechië werd geaccepteerd.²²⁰ Wat de plattelandsromans in het bijzonder betreft, kan de verwantschap met het populaire ruralisme als reden voor de grote receptie van Timmermans in Tsjechië dienen.

Ook de tweede verklaring voor het grote aantal uitgaves van Timmermans kwam eerder al ter sprake. Het gaat erom dat de Nederlandstalige literatuur ter vervanging van de ‘vijandelijke’ Britse, Amerikaanse, Franse, Russische en Poolse literaturen diende. Daarom oriënteerden de uitgevers zich tijdens het Protectoraat onder meer op de Vlaamse letteren, waaronder het werk van Timmermans.

6.3.2 Subsysteem van het communisme

Zoals in het theoretische gedeelte werd aangegeven, werd er tijdens het communistische regime in Tsjechoslowakije strenge censuur toegepast. Ook Felix Timmermans werd een slachtoffer daarvan zoals eerder in deze tekst werd aangeduid. Dat er vertalingen werden verboden, is trouwens geen verrassing. Vertalingen

220 V. Jiráť (1928: 71) vermeldt Timmermans in zijn recensie van het boek *Belgie a Německo* (België en Duitsland) geschreven door Otokar Fischer. Hij schrijft over de Vlaamse auteur: ‘bedenken wij hoe hij voor zijn roem de Duitsers verplicht is [...]!’

worden namelijk door de heersende ideologie meestal als bedreiging gezien.

Al in 1950 werd Timmermans in de lijst *I. doplňk seznamu nežádoucí literatury* (1ste addendum bij de lijst van ongewenste literatuur) opgenomen die diende als aanvulling op het reeds bestaande *Seznam nacistické, protistátní, protisovětské a jiné brakové literatury* (Lijst van nationaalsocialistische, staatsvijandige, antisovjet- en minderwaardige literatuur). Timmermans wordt er als een van de auteurs genoemd wier boeken op aanvraag van de lezers weliswaar mochten worden uitgeleend, maar die niet in de schappen mochten worden getoond. Indien de bibliotheek geen ruimte voor deze titels had, moest zij ze naar het hoofdfiliaal zenden (Šámal 2017: 211). Het ging dus in principe om ‘post-censorship’ zoals Merkle het noemt. Andere Nederlandstalige auteurs die op deze lijst figureerden, waren onder meer Johan Fabricius en Madelon Székely-Lulofs (Engelbrecht 2020: 214 noot 36).

Later werden enkele Nederlandstalige auteurs aan het reeds genoemde overzicht *Lijst van vijandelijke, ondeugdzame, verouderde en ongewenste literatuur* uit 1954 toegevoegd. Zoals werd besproken, staat bij alle werken in deze lijst de opmerking waarom ze als onwenselijk worden beschouwd. Wat de Nederlandstalige literatuur betreft, werden onder meer *De gele roos* van Lode Zielens (‘rommellektuur’), een aantal werken van Johan Fabricius (‘ontsnappingsliteratuur’), sommige werken van Madelon Székely-Lulofs (‘realistische blik op inheemsen’) verboden.

Op de lijst staan alle werken van Timmermans die tot die tijd in Tsjechië zijn verschenen (Šámal 2017: 440–441). Bij alle werken van Timmermans staat de label ‘ruralisme’ die aan het begin van de lijst als volgt wordt gedefinieerd: ‘Het gaat om literatuur die deze stroming propageert die tamelijk dichtbij het fascisme staat en die aan de leus Bloed en bodem beantwoordt. Zij probeert bijvoorbeeld daarvan te overtuigen dat in de natuur niets kan worden veranderd, dat de mens door driften wordt beheerst en soortgelijks.’ (Šámal 2017: 72 en 220; Wögerbauer e.a. 2015: 1131).

Šámal geeft aan dat onder deze categorie 92 werken vielen en noemt een aantal redenen waarom de plattelandsliteratuur voor het communistische regime als onacceptabel werd beschouwd. Ten eerste richtte dit genre zich vooral op lezers die op het platteland woonden en die over het algemeen geen positieve verhouding tot de communistische partij hadden. Dit hangt vooral samen met het feit dat het eigendom van landbouwers in die periode werd genationaliseerd. Ten tweede verzette het ruralisme zich tegen het liberalisme van de Eerste Tsjecho-Slowaakse Republiek wat ook het communisme deed. Deze twee ideologieën waren daarom in principe concurrerend (Šámal 2017: 84–85).

Zelf ben ik van mening dat de ruralistische thematiek voor de communisten niet de enige doorn in het oog was. Timmermans thematiseerde vaak het katholicisme wat toen eveneens als niet wenselijk werd beschouwd. Katholieken werden door de communisten als vijanden gezien omdat ze net zoals de communisten

actief waren in het verzet en populariteit van de bevolking hebben gekregen (Engelbrecht 2015c: 32).²²¹ Dit hangt er ook mee samen dat de bewoners van het Moravische en Slowaakse platteland in de verkiezingen van 1946 grotendeels voor de katholiek georiënteerde partij ČSL-DS stemden en de katholieken om die reden door de communisten als vijanden werden beschouwd.²²² Theoretisch gezien is dit te verklaren door het feit dat een nieuw repertoire zich tegen repertoires verzet die zijn dominante positie in gevaar zouden kunnen brengen (Even-Zohar 1990: 22). Het is echter opmerkelijk dat de plattelandsromans van Timmermans en Coolen direct na de oorlog konden verschijnen terwijl de ruralistische werken van Tsjecho-Slowaakse schrijvers in die tijd al verboden waren (Engelbrecht 2013a: 14).

In één geval kan er bij Timmermans mogelijk sprake zijn van ‘preventive or prior censorship’. Zoals eerder aangegeven, was de uitgeverij *Rudolf Škeřík/Symposion* van plan om na de Tweede Wereldoorlog *Adriaan Brouwer* op de markt te brengen. De geschiedenis laat zien dat dit niet is gebeurd wat hoogstwaarschijnlijk te wijten is aan de communistische machtsovername in 1948 en de opheffing van de uitgeverij in 1949.

Gezien deze feiten kan het misschien verbazing wekken dat Timmermans in de jaren 70 opnieuw werd uitgegeven. Voor deze revival zijn twee mogelijke verklaringen. Ten eerste waren de schildersbiografieën over Brueghel en Brouwer geen plattelandsromans en konden daarom als ‘onschadelijk’ worden gezien. Ten tweede duurde het in het communistische tijdperk heel lang vóór er een boek werd gepubliceerd. Zoals reeds aangegeven, nam het hele proces meestal enkele jaren in beslag. De editie van *Adriaan Brouwer* uit 1970 en de heruitgave van *Pieter Brueghel* uit 1971 werden misschien nog tijdens de Praagse Lente voorbereid, maar pas tijdens de ‘normalisatie’ effectief uitgegeven.

221 In 1951 werd er een showproces tegen katholieke intellectuelen georganiseerd. Er werden enkele vertalers van Vlaamse literatuur en werknemers van de katholieke uitgeverijen *Vyšehrad* en *Universum* gestraft (Engelbrecht 2015c: 32).

222 In Bohemen heeft de communistische partij KSČ daarentegen meer dan 40% van de stemmen ontvangen (Emmert 2012: 209).